

176249

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ TÜRK CUMHURİYETLERİ ÇALIŞMA SORUNLARI VE SOSYO-
EKONOMİK YAPISI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

MEHMET ARTUNAY

DANIŞMAN

DOÇ. DR. RECEP SEYMEN

İSTANBUL-2001

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK CUMHURİYETLERİ ÇALIŞMA SORUNLARI VE SOSYO-
EKONOMİK YAPISI ANABİLİM DALI

Öz
abstract

TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN
MEHMET ARTUNAY

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RECEP SEYMEN

İSTANBUL-2001

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER	I
TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
I ÖZBEKİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE ANALİZİ	3
1.1.Genel Olarak Bağımsızlık Öncesi Sosyo-Ekonomik Yapı	3
1.1.1.Bağımsızlık Öncesi Siyasal Durum	5
1.1.2.Bağımsızlık Öncesi Nüfus Yapısı.....	6
1.1.3. Genel Olarak Bağımsızlık Öncesi Ekonomik Yapı	7
1.2.Genel Olarak Bağımsızlık Sonrası Sosyo-Ekonomik Yapı.....	9
1.2.1.Bağımsızlık Sonrası Siyasal Durum	11
1.2.2.Bağımsızlık Sonrası Tarımsal Yapı	12
1.2.3.Bağımsızlık Sonrası Nüfus Yapısı.....	14
1.2.4.Genel Olarak Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Yapı	15
II ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE ANALİZİ	16
2.1.Genel Olarak Özbekistan'da ki Yabancı Sermaye.....	16
2.1.1.Özbekistan'daki Başlıca Dış Yatırımlar.....	18
2.2.Özbekistan'ın Dış Ticaretinin Dağılımı	23
2.3.Özbekistan'ın Dış Ekonomik İlişkilerinde Türk Cumhuriyetleri	35
2.4.Özbekistan'ın Uluslararası Finans Kuruluşları İle İlişkiler	37
III ÖZBEKİSTAN-TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE	
ANALİZİ	40
3.1.Özbekistan-Türkiye Arası Mal Hareketleri	40
3.1.1.Mal Hareketlerinin Türkiye'nin Özbekistan'la Yaptığı Toplam	
İthalat ve ihracatındaki Oranı	50

3.1.2.Mal Hareketlerinin Özbekistan'ın Türkiye İle Yaptığı Toplam İthalat ve İhracatındaki Oranı	52
3.2.Özbekistan-Türkiye Arasındaki Ticaretin Seyri	54
3.3.Özbekistan-Türkiye Arasındaki Sermaye Hareketleri	57
3.3.1.Özbekistan-Türkiye Arasındaki Finans İşlemleri.....	60
3.3.2.Türkiye'nin Özbekistan'da Çeşitli Sektörlerde Yapmış Olduğu Yatırımlar.....	61
3.3.3.Türkiye'nin Dış Ticaretinde Özbekistan'ın Yeri	66
3.4.Özbekistan'ın Para Polikaları ve İki Ülke Arasındaki Kredi İlişkileri	69
SONUÇ	71
EK : ÖZBEKİSTAN'IN EKONOMİK MEVZUATI.....	73
KAYNAKÇA	81

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

TABLO	1 : Özbekistan'da Yurtiçi Hasılaya Sektörlerin Katkıları (1988-1991)	8
TABLO	2 : Özbekistan Nufusunun Köy ve Kentlere Göre Dağılımı (1991-1994)	9
TABLO	3 : Özbekistan'da Ekili Dikili Alanlar(1994)	13
TABLO	4 : Özbekistan'daki Büyük Ölçekli Yabancı Sermaye Projeleri (1993-1996)	17
TABLO	5 : Özbekistan'daki Yabancı Firma Sayıları (1997)	19
TABLO	6 : Özbekistan'da Yabancı Sermayeli İşyerleri Tarafından Mal ve Hizmetler (1996-1997)	21
ŞEKİL	1 :Özbekistan'ın 1998 Yılı İhracatının Ülkelere Göre Oranları (1998)	24
ŞEKİL	2 : Özbekistan'ın 1998 Yılı İthalatının Ülkelere Göre Oranları (1998)	25
TABLO	7 : Özbekistan'ın Dış Ticaretinin Yapısı (1997-1998-%)	27
TABLO	8 : BDT Ülkeleri ve Diğer Ülkelerin Dış Ticaretteki Payı (1997-1998)	29
TABLO	9 : Özbekistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (1993-1997)	30
ŞEKİL	3 : Özbekistan'ın İthalatının Yıllara Göre Seyri Oranları(1993-1997)	31
ŞEKİL	4 : Özbekistan'ın İhracatının Yıllara Göre Seyri (1993-1997)	31
TABLO	10 : Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetlerine İhracatının Oranı (1998)	36
TABLO	11 : Türkiye'nin Özbekistan'a İhracatı (1992-1993)	43

TABLO	12 : Türkiye'nin Özbekistan'dan İthal Ettiği Mallar (1993)_____	44
TABLO	13 : 1994-1995 Yıllarında Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaret Rakamları _____	52
TABLO	14 : Türkiye-Özbekistan Dış Ticareti (1992-1997)_____	56
TABLO	15 : 1996-97 Öğretim Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türk Dünyasından Gelip Türkiye'de Okuyan Öğrenciler (20 Şubat 1997 itibarıyla)_____	64
TABLO	16 : Türk Mütahhitler Birliği Üyeleri Tarafından Türk Cumhuriyetlerinde Alınan İş Hacmi ve Türkiye'nin Bu Ülkelerdeki Direkt Yatırımları (1991-1997) _____	65

KISALTMALAR

a.g.r.	Adı Geçen Rapor
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.b.	Adı Geçen Bülten
B.D.T.	Bağımsız Devletler Topluluğu
İ.T.O.	İstanbul Ticaret Odası
T.İ.K.A.	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
İŞHAD	İş Hayatı Dayanışma Derneği
O.P.E.C.	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization Of Petroleum Exporting Countries)
O.E.C.D.	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Ekonomik Cooperation and Development)
G.S.M.H	Gayri Safi Milli Hasıla
D.E.İ.K.	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
B.M.	Birleşmiş Milletler
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
G.S.Y.İ.H	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İ.M.K.B.	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
D.E.İ.K.	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
I.M.F.	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund
E.F.T.A.	Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
T.O.B.B.	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

Bir Türkistan ülkesi olan Özbekistan 'ın yüzölçümü 450 000 km karedir. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Özbekistan'ı dünyada ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur.

Özbekistan, sahip olduğu zengin altın ve doğalgaz madenleri ile Türkistan'ın en stratejik öneme haiz ülkelerinden biridir. Ayrıca yeni bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetleri içinde nüfus bakımından da en kalabalık ülke konumunda olan Özbekistan gelecekte lider ülke konumunda olması beklenen bir ülkedir.

Elindeki imkanları akılcı olarak değerlendirmesi halinde parlak bir gelecek vaat eden Özbekistan, bu bakımdan Türk Cumhuriyetleri içinde kanımızca özel olarak izlenmesi gereken bir ülke olmasından dolayı tez konusu olarak Özbekistan'ı seçtik.

Özbekistan'ın bağımsızlığını Dünyada ilk olarak Türkiye tanımıştır. Tanımının hemen ardından bu ülke ile başlayan ciddi anlamdaki ekonomik ilişkiler sonucunda bir çok Türk işadamı bu ülkeye akın etmiştir. Özbekistan'a akın eden Türk firmaları özellikle tekstil ve inşaat sektörlerinde bir çok çalışmaya imza atmışlardır.

Bazı sektörlerde yapılan başarılı yatırımların yanında Türkiye yüksek sermaye gerektiren işlerde Özbekistan ve diğer Türk Cumhuriyetlerinde önder ülke olabilecek konumda değildir. Türkiye'de dahi bir çok sektörde geri teknolojilerle hizmet vermeye çalışılırken Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine teknoloji transferi yapması mümkün görülmemektedir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinde ancak orta ölçekli işletmelerin kurulması ve bu işletmelerin işletilmesi konusunda yardımcı olabilecektir.

Çalışmamızda iki temel bulunmaktadır;

i - Türkiye-Özbekistan ekonomik ilişkilerinde hem büyük hem de model ülke konumunda bulunan Türkiye, Özbekistan'ın ekonomik beklentilerine yeterince cevap verebilecek konumda değildir.

ii- Türkiye-Özbekistan arasındaki ekonomik ilişkiler bağımsızlıktan sonraki canlılığını kaybetmiş ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler istenen ölçüye gelememiştir.

Bilimsel veriler, Türkiye ile Özbekistan arasındaki ekonomik ilişkilerin günümüze kadar henüz gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Tarihsel gerçekler Özbeklerin bir Türk kavmi olduğunu ve Türkiye' de bunu ısrarla Özbeklere söylemesine rağmen Özbekler kendilerini Türk olarak kabul etmemektedirler. Bu da Türkiye'nin ve Türk Halkının Özbekistan'a karşı olan olumlu yaklaşımını menfi yönde etkilenmesine sebep olmaktadır. 1989 yılında Özbeklerin ülkelerinde yaşayan Ahıska Türklerine yönelik yoğun ve haksız saldırıları Türk Milletinin Özbekler hakkındaki olumlu düşüncelerini değiştirmesine sebep olmuştur. 1989 yılında Ahıska Türklerini, Özbeklerin elinden Türk olarak nitelendirilmeyen Tacik'lerin kurtarması da oldukça düşündürücüdür.

Tez hazırlanırken bir çok kaynaktan yararlanılmış ve bu kaynaklardan alınan bazı bilgiler yorumlanarak aktarılmıştır. Özbekistan'ın yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülke olması ve geçmişe dönük bilgilerin Sovyet Rejiminin kontrolünde yazılmış olmasından ve sağlıklı bilgiler içermemesinden dolayı bu döneme ait bilgilerde kaynak sıkıntısı çekilmiştir.

1 ÖZBEKİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE ANALİZİ

1.1.Genel Olarak Bağımsızlık Öncesi Sosyo-Ekonomik Yapı

Özbekistan Cumhuriyeti 27 Ekim 1924'te kurulmuştur.447.400 km kare ve 19.906.000 nüfusu (1 Ocak 1989 itibariyle) olan Özbekistan'ın % 68.7 'sini Özbekler, % 10.8'ini Ruslar, % 4.2'si Tatarlar, % 4.2'si Kazaklar, %3.9'unu Tacikler ve % 1.9'unu Karakalpaklar oluşturmaktadır. (1979 nüfus sayımına göre) Taşkent Özbekistan'ın başkenti olup 2.073.000 nüfusa sahiptir.(Ocak 1989 itibariyle) Muhtar Karakalpak SSC, Özbekistan'ın bir parçasıdır(1). Özbekistan'ın bağımsızlık öncesi bu nüfus yapısının karmaşıklığı, Sovyetlerin Komünist ideolojisinin karma nüfus politikalarına bağlanmalıdır. Karma nüfus politikası güden Ruslar bu şekilde Sovyetlerde yaşayan ulusların milliyet kavramlarını yok etmeye çalışmıştır.

Hızlı bir nüfus artışı gösteren Özbekistan'da, Taciklerin nüfusu çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Özbekistan'ın teşekkülü sırasında 1924'de Tacikistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyette Özbekistan'a katılmıştır. 1929'da ise Tacikistan'a ittifak cumhuriyeti statüsü kazandırılarak, Özbekistan'dan ayrılmıştır. Özbekistan'da 80'in üzerinde şehir mevcut olup, idari yönden 12 vilayete ayrılmaktadır(2).

(1) İ.T.O., S.S.C.B. 'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri, İstanbul, 1990, s.271

(2) İ.T.O., S.S.C.B. 'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri, İstanbul, 1990, s.272

Özbekistan ekonomisinin ana sektörü pamuk ve pamuk türevi ürünlere dayanmaktadır. Bu ülke tarım, sanayi ve doğal kaynaklar bakımından ileri düzeyde bir ülkedir. Ülkede pamuk toplama ve işleme makinaları sanayi, kimya ve gaz ürünleri sanayi. Makine ve metal işleme sanayi ile tekstil sanayi kurulmuştur. Bağımsızlık öncesi Özbekistan sadece hammadde üretiyor, işlenmiş ürün ihtiyacının % 60'ını dışarıdan karşılıyordu. Örneğin önceki dönemlerde ülkede üretilen pamuğun %90-92'si ihraç edilmekteydi. Halen ihraç edilen pamuğun oranı % 50'ye düşürülmüş olup kalanı ülke içinde işlenmektedir(1).

Eski SSCB'nin politikaları sonucunda bağımsızlık öncesi Özbekistan'ın olduğu gibi diğer bütün cumhuriyetlerde ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı hale getirilmişlerdi örneğin doğalgaz Türkmenistan'da çıkartılıyor fakat, Rusya'da işleniyor, pamuk Özbekistan'da üretiliyor lakin, başka bir cumhuriyette işleniyordu. Bu politikalar sonucunda Türkmenistan doğalgazı kendisi üretmesine rağmen bu maddeyi dışarıdan satın almak zorunda kalıyordu. Bağımsızlıkla birlikte Özbekistan'ın yanı sıra diğer bütün cumhuriyetlerde başlayan yoğun iç ve dış yatırımlar sonucunda bu bağımlılık etkisini giderek kaybetmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda tutarlı ekonomik politikalar uygulanması halinde bu bağımlılığın tamamen kaybolması beklenmektedir.

(1) T.O.B.B., **Özbekistan**, İstanbul, 1996, s.16

1.1.1.Bağımsızlık Öncesi Siyasal Durum

Rusya'da 1917 ihtilalinden sonra çarlık rejiminin yerini sosyalist rejim almış lakin, bu değişik Türkler açısından çok büyük bir değişime yol açmamıştır. Mustafa ÇOKAY 1917-1918 yılında kısa bir süre için şimdi Özbekistan'ın bir kısım olan Fergana vadisindeki Hokand'da müstakil bir Devletin başkanı olmuştur.1919 yılında ise Fergana bölgesindeki Sovyet kıtaları Basmacı hareketini yok etmek için geçici bölge komisyonları kurmuş ve bu komisyonların teşkilatlandırılmasına dair talimatlar yayınlamışlardır(1).

1945'den sonraki yıllarda Özbekistan Bakanlar Kurulunun başında bir Özbek olmasına rağmen, yönetimin en üst kademesinden en alt kademesine kadar Rusların kontrolü söz konusu idi.1940 larda Özbekistan'da sanayi dallarında, elektrik enerjisi, ulaştırma ve haberleşme konularında, bir bakanlık olmadığından, bunlar doğrudan Moskova tarafından denetleniyordu. Ancak durum sadece Özbekistan'a mahsus olmayıp aynı uygulama diğer bütün Türk Cumhuriyetlerinde de görülüyordu(2).Rusların bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde uyguladığı merkezi yönetim ile bütün cumhuriyetler birbirlerine ekonomik açıdan bağımlı hale getirilmişlerdi örneğin Özbekistan'da üretilen bir mal diğer ülkede işleniyor dolayısıyla Özbekistan kendi topraklarında yetişen bir mamülü başka bir ülkeden almak zorunda kalıyordu.

(1) TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, 1993, s.2

(2) TİKA, **a.g.e.** s. 3

1.1.2.Bağımsızlık Öncesi Nüfus

Özbekistan'da 80'in üzerinde şehir mevcut olup, idari yönden 12 vilayete ayrılmışlardır. Türk Cumhuriyetleri içinden yerli halkın içinden Türk ve Müslüman nüfusun en fazla olduğu ülke Azerbeycan'dan sonra Özbekistan'dır. (%80) Özbekistan'da Türk boyları arasında en çok Kırım Tatarları ve Karakalpaklar yaşarken, Türk olmayan Ukraynalılar, Yahudiler ve Kore'liler de önemli bir nüfusa sahiptirler(1).

Özbekistan'da yerli halkta nüfus artışının en mühim nedeni doğum oranının yüksek olması ile izah edilmektedir, istatistiklere göre 1970' li yıllarda Özbek nüfus artışı Ruslara nazaran neredeyse 2,5 mislinden fazla idi, Özbeklerde büyük aile geleneği sürdürülmekte ve artmaktadır, Ailenin %43'üyeydi yada daha fazla üyeden oluşmaktadır, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Özbekistan'da yeni Sovyet rejimini sağlamlaştırmak, yeni okullar kurmak ve bunlarla birlikte yeni kültürel ve siyasi kuruluşları kadrolarlarla doldurmak veya ülkenin doğal yer altı ve yerüstü zenginliklerini işlemek, kolektifleştirmek için çok sayıda insan Özbekistan'a yollanmış veya kendileri göç etmiştir(2).Bu göçler sonucunda Özbek ülkesi karmaşık bir nüfus yapısına sahip olmuştur. Bu karmaşık nüfus yapısı günümüzde Özbekistan'da birtakım siyasi problemlere yol açabilmektedir.

(1) İ.T.O., S.S.C.B. 'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri, İstanbul, 1990, s.272

(2) İ.T.O., S.S.C.B. 'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri, İstanbul, 1990, s.272

Bağımsızlık öncesi Özbekistan'ın nüfusu Sovyet Verilerine (1) göre 1940 yılında 6 551 000, 1970 yılında 11 799 000, 1979'da 15 391 000, 1985'de ise 17 989 000 olarak verilmiş ise de bu rakamlar tam olarak gerçekleri yansıtmamaktadır. Aynı Sovyet verilerinde Rusların nüfusları yüksek gösterilmesine rağmen bütün Türk Cumhuriyetlerindeki Türk nüfusu ise kasıtlı olarak düşük gösterilmeye çalışılmıştır.

1.1.3.Genel Olarak Bağımsızlık Öncesi Ekonomik Yapı

Özbekistan, dünyanın dördüncü pamuk üreticisi ülkesi olup, hem kollektif hem de devlet çiftliklerinde yetişen pamuk, tarımsal üretimin gayrisafi değerinin yaklaşık yüzde kırkını oluşturmaktadır. Hemen hemen tüm işlenmiş arazilerin sulanmasıyla da tarımsal üretimde artışlar olmuş lakin, Aral gölünün plansız kullanılması sonucunda da doğal bir felaket yaşanmış ve bu göl ölmeye yüz tutmuştur. Halen 4.2 Milyon hektar arazi 170.000 km'lik kanallarla sulanmaktadır. Pamuk haricindeki diğer önemli ürünler ise buğday, sebze, meyve ve ipektir. Buğday ülkede üretilen başlıca ürünlerden olmasına rağmen, tüketim ihtiyaçlarının sadece yüzde yirmibeşini karşılamaktadır(2).Bağımsızlık öncesinde Özbekistan dünyanın en önemli pamuk üreticisi ülkesi olmasına rağmen bu bağlamda ekonomik açıdan istenilen verimi yakalayamamıştır. Rusların kasıtlı olarak uygulamış oldukları siyasi politikalar sonucunda Özbekistan kendi ürettiği pamuğu maalesef başka bir ülkede işletmek zorunda kalmıştır.

(1) _____, Sovyet Halkları, APN Yayınevi, Moskova, 1985

(2) TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s.13

Ticaret, Özbekistan ekonomisinin önemli bir kalemidir.1990'da cumhuriyetlerarası ihracat, GSMH'in % 31'ini ve dış ülkelere ihracat ise GSMH'in % 4'ünü oluşturmuştur. Cumhuriyetlerarası ithalat 1990'da, GSMH'in yaklaşık % 30'unu ve dış ülkelere ithalat ise GSMH'in % 6'sını oluşturmuştur. Makine, tekstil, tarım ve havacılık teçhizatı da çok önemli bir yer kaplamasına rağmen, pamuk ihracatı 1990'da cumhuriyetlerarası ihracatın % 30'dan fazlasını, dış ülkelere olan toplam ihracatın ise % 84'ünü oluşturmuştur. 1990'da hammadde ihracatına ve tarıma bağlılığın sonucunda meydana gelen ticaretteki bozulmalar, Özbekistan'ı diğer cumhuriyetler kadar olumsuz etkilememiştir. Ancak, 1990'ın sonlarında ve 1992'nin başlarına doğru girdi kıtlığı artarken üründe de hızlı bir azalma meydana gelmiştir(1).

TABLO 1 : ÖZBEKİSTAN'DA YURTIÇİ HASILAYA SEKTÖRLERİN KATKILARI (Toplam İçinde %)

	1988	1989	1990	1991
Tarım	37.7	42.3	44.3	43.2
Endüstri	31.4	26.0	23.8	33.2
İnşaat	4.7	14.2	14.9	10.7

Kaynak : TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s.14

Tablodan görüldüğü gibi 1988-1991 yılları arasında Özbekistan'da tarım sektörünün yurtiçi hasılaya katkısı giderek artmıştır. Yine aynı yıllar arasında endüstri sektörünün yurt içi hasılaya katkısındaki oranlar yıllara göre azalıp çıkmış, inşaat sektörünün de aynı paralelde seyrettiği görülecektir. Bütün bu veriler Özbekistan'ın bir tarım ülkesi olduğunu bizlere göstermektedir.

(1) TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s.13

1.2. Genel Olarak Bağımsızlık Sonrası Sosyo-Ekonomik Yapı

Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan ülkeler arasında yüzölçümü bakımından beşinci ve nüfus bakımından üçüncü sırayı alan Özbekistan'ın nüfusu 1994 yılı itibariyle 22.192.000'dir. Özbekistan nüfusunun % 39'u kentlerde, % 61'i köylerde yaşamaktadır. Dünyada genel olarak kırsal nüfus oransal bir azalma göstermekte iken Özbekistan'da son dönemlerde kırsal nüfus oranının arttığı ve 1980 yılında % 58.8 olan oranın 1994'de % 61.0'a ulaştığı görülmektedir(1).

TABLO 2 : ÖZBEKİSTAN NÜFUSUNUN KÖY VE KENTLERE GÖRE DAĞILIMI (000)

	Toplam	Kırsal	Kent	Oranlar (%)	
	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Köy	Kent
Yıllar					
1991	20.708	12.364	8.344	59.7	40.3
1992	21.207	12.724	8.485	60.0	40.0
1993	21.703	13.144	8.559	60.6	39.4
1994	22.192	13.539	8.653	61.0	39.0

Kaynak : T.O.B.B., *Özbekistan*, İstanbul, 1996, s.10

Tablodan görüleceği üzere Özbekistan'da 1991-1994 yılları arasında Özbekistan'ın nüfusunda çok büyük oranda bir değişiklik olmamasına rağmen kırsal nüfus oranında giderek artan bir artış olduğu görülecektir. Kırsal nüfus oranında bu artışa rağmen kentsel nüfus oranında ise aynı yıllar arasında bir azalış olduğu görülecektir. Bu oranlardan çıkarılacak sonuç Özbekistan nüfusunu giderek tarımsal alanlara kaydığını göstermektedir.

(1) T.O.B.B., *Özbekistan*, İstanbul, 1996, s.10

Özbekistan'da geniş doğal gaz, petrol ve kömür yatakları vardır. Doğal gaz üretimi yılda 48-50 milyar metre küp'dür. Üretim ülke ihtiyacını karşılamakta ve bir bölümü Kazakistan ve Kırgızistan'a satılmaktadır. 48 milyar Kvh elektrik enerjisi üretimi ülke ihtiyacını karşılamakta ve bir bölümü de dış ülkelere satılabilmektedir. Özbekistan'da bağımsızlık sonrası petrol üretimi de giderek artmaya başlamış ve ülke ihtiyacı olan petrolün tamamını kendi öz kaynaklarından karşılama yoluna gitmiştir(1).

Özbekistan diğer cumhuriyetlerle karşılaştırıldığında reformlar gerçekleştirmede oldukça geri kalmıştır. Gerek politik, gerekse ekonomik olarak eski SSCB yapısına benzerlik göstermektedir. Hükümetin 1993-94'teki mali politikası olumlu bulunmuş, IMF ve Dünya Bankasından destek görmüştür. Bundan sonra Özbekistan Türkistan'da potansiyel bir ekonomik güç olma sinyalleri vermeye başlamıştır. Ancak daha sonra bu reform programı, piyasalara daha fazla kontrol sağlanabilmesi için kaldırılmış, bu da yabancı kuruluşları Özbekistan'dan uzaklaştırmıştır. Özelleştirmede diğer reformlar gibi uygulanmamaktadır. Almalyk Bakır işletmesinin özelleştirilmesi çabaları, ilgi görmemesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır(2). Diğer bütün Türk Cumhuriyetlerinin yanında Özbekistan'da da yönetimde halen eski kominst sistemden kalma yöneticiler vardır. Özbekistan bu yöneticilerinden kurtulamadığı müddetçe serbest piyasa ekonomisine geçiş yolunda çok uzun mesafeler katetmesi gerektiği açıktır.

(1) T.O.B.B., **Özbekistan**, İstanbul, 1996, s.16

(2) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, Ankara, 2000, s.106

1.2.1.Bağımsızlık Sonrası Siyasi Konjektör

Bağımsız Özbekistan Devleti 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını kazanmıştır. Özbekistan Türk Cumhuriyeti Bağımsız Devletler Topluluğu üyesidir. Özbekistan bugün Birleşmiş Milletler, AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi milletlerarası kuruluşlara üye, kalkınmakta olan bağımsız bir devlettir(1).

Ülkede, nihai karar mercii Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, demokratikleşme sürecinde çabuk atılacak adımların ülkeyi kaosa sürükleyeceği görüşünü taşımaktadır. Mahalefette bulunan Erk partisi 1993 yılında parti olarak kaydı yapılmayan Birlik Hareketi ve İslami Rönensans Partisi ise 1992 yılında yasaklanmıştır. Halen yasal faaliyetlerini sürdüren Halk Demokratik Partisi ile Vatan Terakkiyat Partisi bulunmaktadır. Özbekistan'da bağımsızlıktan sonra parlamento seçimleri Aralık 1994 'de yapılmıştır. Seçimlere başkanlığını Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un yaptığı iktidardaki Halk Demokratik Partisi ile Vatan Terrakiyat Partisi, ayrıca, yerel yönetimlerin belirlediği ancak, HDP ve VTP tarafından desteklenen adaylar ile bağımsız adaylar iştirak etmiştir. Yeni yüksek mecliste 250 milletvekilinin görev yapması öngörülmüştür. Eski yüksek meclis ise 510 üyeden oluşmaktaydı(2). Milletvekili sayısının 510'dan 250'ye indirilmesi Özbekistan'ın ekonomik tasarruf yolunda almış olduğu önemli adımlardan birisidir.

(1) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, Ankara, 2000, s.106

(2) TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, Ankara, 1995, s.12

1.2.2.Bağımsızlık Sonrası Tarımsal Yapı

Dünyanın beşinci önemli pamuk üreticisi ve dünyadaki ikinci pamuk ihracatçısı olan Özbekistan ekonomisi için pamuk en önemli üründür. Pamuktan sonra ise ikinci en önemli ürün grubu tahıllardır. Tahıllar içinde buğdayı ikinci sırayı almakta, buğdayı çeltik ve mısır takip etmektedir. Üretilen buğday ülke ihtiyacını karşılayamadığından buğday üretiminin artırılması hedeflenmektedir. Şeker ise sürekli dışarıdan alınan bir ürün olduğundan dolayı şekerpancarı üretimi ve şeker endüstrisinin geliştirilmesine gereksinim vardır(1).

“Tarım sektörünün özelleştirilmesi, pamuğa bağımlılığın azaltılması ve gıda sektöründe kendine yeterliliğin sağlanması resmi bir politika olarak kabul edilmiştir. Hükümet tarım sektörünün % 98'inin kamu sektörü dışında üretim yaptığını belirlemiştir. Pratikte pamuk sektörü ayrıntılı hukuki düzenlemelere tabidir ve ithal ikameci sanayileşme politikalarını finanse etmektedir “(2).

Özbekistan 44.740.000 hektar olan toplam arazi varlığının, 1994 yılı itibariyle, % 62.6'sına tekabül eden 27.987.100 hektarlık bölümünü tarıma elverişli alanlar oluşturmaktadır. Özbekistan'da tarım arazilerinin kullanımını yapısında son 15 yıllık dönemde bazı değişiklikler olmuş, ekilen arazi miktarı 1980 yılında 3.994.600 hektardan 194 yılında 4.232.100 hektara yükselerek % 5.9 oranında artış göstermiştir(3).Bu artış önceleri çayır-mera olarak kullanılan arazilerin bir bölümünün, sulama imkanlarının geliştirilmesi sonucu tarla haline getirilmesi sonucu olmuştur.

(1) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, Ankara, 2000, s.242

(2) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, a.g.e., s.242

(3) T.O.B.B., Özbekistan, İstanbul, 1996, s.16

TABLO 3 : ÖZBEKİSTAN'DA EKİLİ DİKİLİ ALANLAR (1000 HEKTAR)

1994		
Arazi Kullanımı	Alan	%
EKİLEN ALANLAR	4.232.1	100.0
Tahıllar	1.508.8	35.7
-Buğday	949.0	(62.9)
-Arpa	287.7	(19.1)
-Dane Mısır	81.0	(5.4)
-Pirinç	162.2	(10.8)
Endüstri Bitkileri	1.579.0	37.3
-Pamuk	1.539.4	(97.5)
Sebze-Patates-Bostan	254.4	6.0
-Patates	51.9	(20.4)
-Sebzeler	155.5	(61.1)
-Bostan(1)	47.0	(18.5)
Yem Bitkileri	889.9	21.0
MEYVE-BAĞ ALANLARI	363.2	100.0
-Meyve Alanları	238.2	65.6
-Bağ Alanları	125.0	34.4
(1) Kavun, karpuz, hıyar, kabak		

Kaynak : T.O.B.B., *Özbekistan*, İstanbul, 1996, s.18

Tablodan görüleceği gibi Özbekistan'da 1994 yılında toplam arazinin % 35.7'si tahıllara, % 37.3'ü endüstri bitkilerine, % 6.0'ı sebze-patates-bostan ürünlerine, % 21.0'ı ise yem bitkilerine ayrılmıştır. Bundan şu sonuç çıkarılmalıdır. Özbekistan gıda bakımından kendine yeten bir ülke olabilmek için topraklarının çoğunluğunu tahıl tarımına ayırmaktadır.

1.2.3. Bağımsızlık Sonrası Genel Olarak Ekonomik Yapı

Özbekistan, bağımsızlıktan beri kendi uyguladığı istikrarlı ekonomi politikası ile ekonomisinde gelişmeler sağlanmaya başlamıştır. Bilindiği üzere Özbekistan ekonomisi ana olarak pamuğu dayanmaktadır.

Özbekistan'ın 1999 yılındaki rakamlara göre GSYH'ı 17.7 milyar dolar ve fert başına düşen GSMH 720 dolardır. Özbekistan'ın GSYH'ı bağımsızlığın ilk yıllarında düşme kaydetmiştir. Bu azalış eskiden SSCB'ce desteklenmiş sübvansiyonların kesilmesine neden olmuştur. 1992 yılında GSYH'de yılda % 11.1 azalış görülmüştür. 1996 yılından itibaren ise artış görülmektedir(1).

Özbekistan'da enflasyon bağımsızlıktan sonra yükselmiş ve 1994 yılında % 1568 gibi yüksek bir artış kaydetmiştir. Bu hızlı artışı, 1993 yılındaki sum kuponunun (ulusal para) gerçekleşmesi ve 1995 yılındaki IMF'nin stand by kredi ile başlamış radikal reformlarından kaynaklanmıştır. Daha sonra ise enflasyon düşmeye başlamış ve 1999 yılında % 4.5 gibi düşük bir seviyeye gerilemiştir.

Ekonomisi hemen hemen tamamıyla pamuk ve pamuk gerisindeki sanayiye dayalı olan Özbekistan son yıllarda uygulamış olduğu ekonomik programlar ile ekonomisini bu bağımlılıktan kurtarmaya çalışmaktadır. Uygulamaya konulan ekonomik programların başarıya ulaşması halinde Özbekistan bu stratejesinde de başarıya ulaşabilecektir.

(1) Yabashi, Tetsuya, **Yeni Türk Cumhuriyetlerinde Japon Yatırımları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.22

1.2.4.Bağımsızlık Sonrası Nüfus Yapısı

1999 yılı itibariyle yaklaşık nüfusu 24.000.000 olan Özbekistan'da mevcut etnik grupların dağılımı şu şekildedir: Özbek % 71, Rus % 8, Tacik % 5, Kazak % 4, diğerleri (Ukraynalı, Kırgız, Tatar, Karakalpak, Koreli, Türkmen) % 4 (1). Görüldüğü gibi Özbekistan'da nüfusun çoğunluğunu Özbekler oluşturmaktadır. Ülkedeki müslüman olmayan nüfusta, son yıllarda önemli azalmalar olmaktadır. Ülkedeki özellikle Ruslar anavatanlarına dönmektedirler.

Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle 1944 yılında Stalin'in emriyle Sibiryaya ve Türkistan'a sürülen Kırım Tatarlarının, anavatanları dışında en yoğun olarak yaşadıkları yer Özbekistan'dır(2).Özbekler kendi ülkelerindeki misafir konumunda olan kendileri gibi bir Türk kavmi olan diğer gruplara karşı son yıllardaki olumsuz tutum ve davranışları anlayabilmek mümkün değildir.

Özbekistan'da yaklaşık 50.000 Ermeni yaşamakta olup büyük çoğunluğu (21.000) Taşkent'te yoğunlaşmıştır. Taşkent'i Semerkant ile Fergana / Andican vilayetleri takip etmektedir. Özbekistan'da Ermenilerin bir kültür derneği bulunmaktadır. Özbekistan'da ayrıca 9.000 civarında Yunan kökenli kişi yaşamaktadır(3).Özbek Hükümeti ülkesinde yaşayan hristiyan azınlığa bütün imkanlarını seferber etmesine rağmen, diğer Türk kavimlerine karşı olumsuz politikalar gütmektedir. Bunun sebebi Özbekistan'ı halen komünistlerin yönetmesi olarak gösterilebilir.

(1) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri İlişkileri**, Ankara, 2000, s.242

(2) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **a.g.e.**, s.46

(3) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **a.g.e.**, s.46

2 ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE ANALİZİ

2.1.Genel Olarak Özbekistan'daki Yabancı Sermaye

Bağımsızlığını yeni kazanmış olan diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan'da da yabancı sermaye bağımsızlığın ilk yılları ile birlikte kendini göstermiştir. Bu ülkedeki yabancı sermaye içinde özellikle gelişmiş ülkelerin sermayelerinin varlığı yoğun olarak göze çarpmaktadır.

Özbekistan Hükümeti diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi her sektörde yabancı sermayeye açık bir politika izlemektedir. Ancak ülkede ticaret hayatını düzenleyen mevzuatın yeterince gelişmemiş olması yatırım müracatlarının incelenmesinde muhtelif idarelerin devreye girmesi , makul olmayan çeşit ve miktarlarda harç alınması gibi hususlar Özbekistan'da yatırım yapmak isteyen yabancı firmaların gözünü korkutmaktadır(1).

1993-1996 döneminde Özbekistan'a sırasıyla 85, 120 ve 150 milyon dolar değerinde yabancı sermaye yatırım gerçekleşmiştir. Ülkedeki şirket ortaklık (joint-venture-ortaklık), filyal, şube vs şekillerde faaliyette bulunan yaklaşık 1.800 yabancı sermayeli kuruluş tarafından 1995 yılında 60 milyon dolara yakın ihracat gerçekleşmiştir(2). Ülkede bulunan yabancı şirket sayısının fazla olmasına rağmen bu şirketlerin yaptıkları ihracatın 60 milyon dolar gibi düşük bir rakamda kalması Özbekistan'da ki yabancı sermayenin henüz istenilen ölçüde bir yatırımı gerçekleştiremediklerini göstermektedir. Yabancı sermayeli teşebbüs sayısı itibariyle Türkiye ve ABD en büyük yatırımcı ülke konumundadırlar. Bu ülkeleri Güney Kore, Endonezya, İngiltere, Almanya ve Japonya takip etmektedir(3).

(1) T.İ.K.A. , *Avrasya Dosyası Bülteni*, sayı 109, s.3

(2) D.E.İ.K. Bülteni , *Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri*, s. 8

(3) Andican, A., *Türk Cumhuriyetleri'nde Ticaret-Yatırım Ortamı ve Mali Sektörü*, Ankara, 1998, s. 42

TABLO 4 : ÖZBEKİSTAN'DAKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ YABANCI SERMAYE PROJELERİ(1993-1996)

Yatırımcı Firma	Taahhüt Edilen Yatırım Tutarı
	(Milyon Dolar)
Lornho Corp.(İngiltere)	250
British-American Tobacco(İngiltere-ABD)	300
Daewoo (G.Kore)	200
Newmont Mining(ABD)	150
Toplam	900

Kaynak : Andican, A., **Türk Cumhuriyetleri'nde Ticaret-Yatırım Ortamı ve Mali Sektörü**, Ankara, 1998, s. 43

Tablodan görüleceği üzere Özbekistan'da bir İngiliz-Amerikan firması olan Biritsh-American Tobacco, 1993-1996 yılları itibariyle 300 milyon dolarlık yatırım taahhüt etmiştir. Onu yine bir İngiliz firması olan Lornho Corp 250 milyon dolarla takip etmekte bir Kore firması olan Daewoo 200 milyon dolarla üçüncü gelmektedir. 1993-1996 yılları itibariyle Özbekistan'da taahhüt edilen belli başlı yatırım miktarları incelendiği zaman toplam 900 milyon dola içinde batı firmalarının 700 milyon dolar ile bir üstünlük sağladıkları görülecektir. Tablo incelendiğinde görüleceği üzere adı geçen yıllar içinde Türk firmalarının büyük projelerde adı geçmemektedir.

1997 yılı başına kadar Özbekistan'da kayıtlı yabancı sermayeli işyerleri sayısı 3061 olup bu işyerlerinin başlıcaları ABD, Rusya, Türkiye ve Afganistan'dır. Özbekistan'daki yabancı sermayeli işyerlerindeki üretim hızı ülke üretim ortalamasından yüksek olup bunun en büyük sebebi yabancı sermayeli şirketlerin ileri teknoloji kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Özbekistan'daki eski Sovyet teknolojisine göre

kurulmuş tesislerdeki geri teknoloji üretimin verimini ve kalitesini düşürmektedir. Yabancı sermaye ile kurulmuş ve yeni teknoloji ihtiva eden tesislerin verimliliği ise eski tesislere göre oldukça yüksektir(1).

2.1.1.Özbekistan'daki Başlıca Dış Yatırımlar

Yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülke olan Özbekistan'da bağımsızlıkla birlikte bir çok ülke yatırımlara girişmiştir. Ülkede yabancı yatırım çekme politikası yürütülmektedir. Önceki yıllarda alınmış karar ve önlemler söz konusu politikanın sürdürülmesi için önemli olan hukuki esasları sağlamaktadır. Bu çerçevede uygulanan mekanizmalardan biri de işletmede yabancı yatırımcının payı için herhangi bir sınırlamanın bulunmamasıdır. 30 Kasım 1996 tarihli bir kararname ile 1 Ocak 1997 tarihinden itibaren yabancı yatırımcı işyerlerinin sermayedeki payı 300 bin ABD dolarına yükseltilmiştir. Böylece ticari aracılık faaliyetinde bulunan yabancı yatırımlı işyerlerine uygulanan küçük muafiyetlere son verilmiştir(2).

1997 yılında Özbekistan'da tüm mali kaynaklar hesabından 270 milyar sum sermaye gerçekleştirilmiştir. Bu sermaye bir önceki yıl olan 1996 yılına göre % 17 oranında bir artış kaydedilmiştir. 1997 yılında 1.1 milyar dolar değerinde yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Bu tutar 1996 yılına göre yaklaşık 1.5 kat artışı ifade etmektedir(3).1996 ve 1997 yılları arasındaki yabancı sermaye oranındaki 1.5 katlık bir artış Özbekistan gibi Dünya trendini en az 100 yıl geriden takip eden bir ülke için kesinlikle kafi bir miktar olarak görülmemesi lazımdır.

(1) İMKB, *Avrasya Ekonomi Bülteni*, yıl 1, sayı 1, Ocak-Mart, 1999 s. 14

(2) TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 109 , s. 3

(3) İMKB, *Avrasya Ekonomi Bülteni*, yıl 1, sayı 1, Ocak-Mart, 1999, s. 7

TABLO 5 : ÖZBEKİSTAN'DAKİ YABANCI FİRMA SAYILARI(1997)

Ülke	Firma Sayısı
Rusya	359
Türkiye	234
ABD	199
Afganistan	146
İngiltere	91
Almanya	86
Güney Kore	66
Çin	62
Diğer	1818
TOPLAM	3061

Kaynak: DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s. 8 'den faydalanılarak düzenlenmiştir.

Tabloya bakıldığı zaman görüleceği üzere 1997 yılı itibariyle ülkede toplam 3061 yabancı firmanın faaliyette bulunduğu ve bunların 234'ünün Türk firması olduğu görülecektir. Özbekistan'da faaliyette bulunan firmalar içinde Türk firmalarının oranı % 0,7 gibi çok düşük bir orana sahiptir. Bu oran Türk firmalarının Özbekistan'a yeterince ilgi göstermediğinin göstergesidir. Tabloda görülen ülkelerin dışında 1818 yabancı firma daha Özbekistan'da faaliyette bulunmakta olup bunların toplam içindeki oranı ise % 59 ' dur. Rusya 359 firma ile Özbekistan'da faaliyette bulunan firmalar içinde ilk sırada yer almaktadır. Bunun sebebi Rusların eskiden beri süregelen cumhuriyetlerarası bağımlılığı iyi kullanmalarıdır. ABD ve diğer ülke firmaları gelişmiş teknolojilerine bağlı olarak bu ülkedeki yatırımlarında belli bir seviyeye gelmişlerdir. Afganistan firmaları ise ülkelerindeki savaş nedeniyle dış ülkelere ilgi göstermektedirler.

1999 yılı başı itibariyle ülkede 384 'ü Türk sermayeli olmak üzere 3700 yabancı firma faaliyet göstermektedir. Ülkedeki en büyük yabancı yatırım Daewoo'nun Fergana'daki otomotiv yatırımdır. Toplam yatırım miktarı 600 milyon dolardır. Yıllık üretimin 1999 yılında 160 000'e çıkarılması planlanmaktadır(1).

Özbekistan hükümetinin stantejisinde yabancı yatırımları çekmek öncelikli bir yer almaktadır. Öncelik verilen sektörler ve konular şunlardır:

- Tüketim malları üretimi, tekstil ve hafif sanayiinin geliştirilmesi
- Tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin işlenmesi
- Çağdaş telekomünikasyon sisteminin kurulması ulaştırma projelerinin gerçekleştirilmesi
- Çevreyi korumaya yönelik yatırımlar
- Petrol ve doğalgazın üretim ve işlenmesi enerji dağıtım şebekesinin modernizasyonu
- İlaç, tıbbi teçhizat üretimi
- Turizm
- Ar-Ge yatırımları(2).

Listeye bakılırsa Özbek Hükümetinin yabancı yatırımlarda hafif sanayi, tarımsal üretim, ulaştırma, haberleşme ve Turizm yatırımlarına öncelik verdiği görülecektir. Bunların haricinde Araştırma ve geliştirme çalışmalarında da yabancı yatırımcılara imtiyazlar verilmektedir. Bu alanda yatırım yapmak isteyen yatırımcılara kolaylıklar sağlanmaktadır. Yeni gelişen bir ülke olan Özbekistan, ülkesinde yatırım yapacak olan yabancı girişimcilere öncelikle ülkede işsizlik probleminin çözülmesi hususunda ki yatırımlara öncelik verilmesini istemektedir.

(1) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s. 8

(2) Sorularla Özbekistan, **Yabancı Sermaye Mevzuatı**, İ.T.O. Yayınları, s.23-39

TABLO 6 : ÖZBEKİSTAN'DA YABANCI SERMAYELİ İŞYERLERİ TARAFINDAN ÜRETİLEN MAL VE HİZMETLER (MİLYON SUM)

	1996 yılı		1997 yılı		Fark (kat)
		%		%	
Toplam Sanayi	24282	75	86607	81	3.6
Yakıt ve Enerji	75	0	664	1	8.9
Kara Demir	11	0	7	0	0.6
Renkli Demir	4072	13	8686	10	2.1
Kimya ve Petro Kimya	1558	5	3255	4	2.1
Makine	8756	27	36278	42	4.1
Elektronik	2845	9	8300	10	2.9
Ağaç İşleme	183	1	671	1	3.7
İnşaat Malzemeleri	173	1	2414	3	14
Hafif Sanayi	1550	5	7211	8	4.7
Gıda Sanayi	4587	14	17750	20	3.9
Diğer Sanayi Dalları	472	1	1371	2	2.9
Ulaşım	538	2	1791	2	3.3
İletişim	1907	6	5567	5	2.9
İnşaat	561	2	2356	2	4.2
Ticaret	3085	9	6583	6	2.1
Teknik Ürünler Satışı	147	0	236	0	1.6
Stoklama	79	0	164	0	2.1
Sağlık	419	1	1100	1	2.6
Eğitim	34	0	67	0	2.0
Kültür, Sanat, Turizm	80	0	127	0	1.6
Bilim	77	0	104	0	1.4
Enformasyon Hizmetleri	0.1	0	7.0	0	70
Diğer Hizmetler	1309	4	2604	2	2.0
Tarım	50	0	224	0	4.5
Toplam	32568.1	100	107537	100	3.3

Kaynak : TİKA, Avrasya Dosyası, sayı 109, s. 6

Tablodan görüleceği üzere yabancı sermayeli işyerlerini üretimi artmıştır. Yabancı sermayeli işyerlerinin ülke ekonomisindeki ağırlığının artmasının yanı sıra ülkenin dış ekonomik faaliyetlerinde de önemli roller oynamaya başlamışlardır. Tablodan görüldüğü gibi, 1996 yılında Özbekistan'da faaliyette bulunan yabancı sermayeli işyerleri tarafından bu ülkenin ekonomisinde en çok makine, renkli demir ve gıda üretiminde olumlu etkileri olmuştur. 1997 yılında ise aynı firmalar yine makine, gıda, renkli demir ve elektronik sanayi alanlarında büyük oranlarda bu ülke ekonomisine katkıda bulunmuşlardır.

1997 yılının ilk 9 ayındaki ülke toplam ihracatının % 10 'u ve ithalatın % 50'si yabancı sermayeli işyerlerince gerçekleştirilmiştir(1). Bu rakamlar bu ülkede faaliyette bulunan yabancı firmalar için başlangıç olarak oldukça iyi rakamlar olup Özbekistan'ın yabancı sermayeyi çekme yönünde doğru yolda olduğunun göstergesidir.

Özbekistan'da yabancı ülkelerin yapmış oldukları belli başlı yatırımlar şunlardır;

Özbekistan'ın ulusal havayolları şirketi "Özbekistan Hava Yolları", Urgenç, Buhara ve Semerkant 'ta üç uluslararası havalimanının inşaatının 2 safhası için İngiliz-Türk-Japon konsorsiyumuyla bir anlaşma imzalanmıştır. Özbekistan Devlet Komitesinin kaynaklarına göre Özbekistan ekonomisinin en büyük stratejik yatırımcısı İngiliz-Amerikan Tütün Şirketi (BAT), 1994 yılında Özbektabak'ın % 51'ini satın aldı. İngiliz şirketinin daha sonra Özbekistan'daki ortak yatırım hissesinin imtiyazlı sermayesini %97 artırma suretiyle ve tütün endüstrisini geliştirmek için bölgede 247 milyon ABD doları yatırım yapmıştır. Özbek

(1) TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 109, Ekim, 1998, s. 6

Amerikan ortaklığında kurulan Özbek-Texaco işletmesi faaliyete geçmiş olup ortaklıkla ilgili anlaşma 1998 yılı sonunda imzalanmıştır. Yeni işletmede yılda 60 bin ton kapasiteyle 17 çeşit motor yağı üretilmesi planlanmaktadır. Bu üretim ülkenin yıllık talebini karşılayabilecektir. Özbek Hafif Sanayi Birliği, Mitsubishi Cooperation (Japonya) ve Bursel (Türkiye) şirketleri işbirliğinde Taşkent'teki Çinaz İplik Fabrikası bünyesinde Çinaz Tokimaçi Ltd.Ortak işletmesi kurulmuştur. Projenin toplam maliyetinin 63.1 milyon dolar olması beklenmektedir. Kurulan işletmenin sermayesi 15.5 milyon dolar olup bunun %41.5 'i Özbek Hafif Sanayi Birliğine, % 7.5'i Hafif Sanayi Invest'e, % 47.6'sı Bursel'e ve % 3.4'ü de Mitsubishi'ye ait olacaktır. Mitsubishi ve Bursel, anahtar teslimi şartıyla Çinaz'daki fabrikanın inşaatını ve donanımını üstlenecek ve fabrikanın yıllık kapasitesi 5300 ton iplik ve 2500 ton yünlü kumaş olacaktır(1).

2.2.Özbekistan'ın Dış Ticaretinin Dağılımı

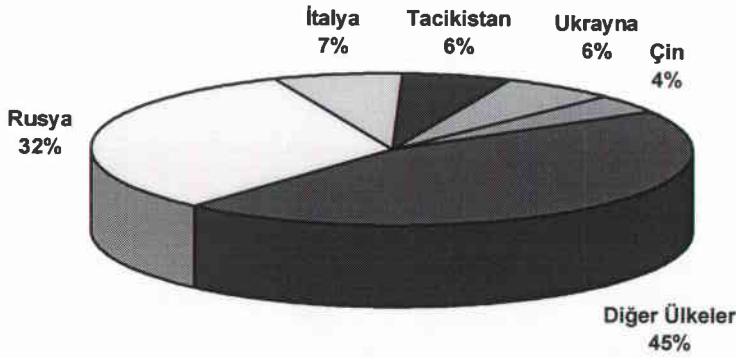
Dış Ticaret rejiminin libelleştirilmesi 1994 yılında başlamış ve gümrük vergilerinde basitleştirilmeye gidilmiştir. İhracat kotası ve lisansına tabi olan ürünlerin sayısı 70'ten 4 'e indirilmiş ancak pamuk ve doğalgaz sınırlamaya tabi mallar arasında kalmıştır. 1995 yılında bazı ürünlerin ihracat vergileri de azaltılmış veya kaldırılmıştır. Dış ticaretin ağırlıklı kısmı devlete ait dış ticaret şirketleri tarafından yapılmaktadır. 1 Nisan 1996'dan itibaren geçerli olmak üzere "İhracata yönelik üretim yapan şirketlerin teşvik edilmesine ilişkin kararname " yürürlüğe girmiştir. Buna göre üretimin en az yüzde 50'sini ihraca eden işletmelerin gelir vergilerinde yüzde 30 ve üzerinde indirim, üretimin yüzde 40-50 'sini ihraç eden işletmelerin vergi gelirlerinin yüzde 20 ve 30 arasında ve

(1) DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Mart, 1999, s.10

üretimini yüzde 20-40 arasında ihracat yapan işletmelere de yüzde 5-10 arasında vergi indirimi öngörülmektedir(1).

1997 yılında Özbekistan Rusya'nın ulaşım ağı sistemi üzerinde ihracatı sınırlayarak, Türkmenistan, Azerbeycan ve Gürcistan üzerinden ihracatı artırmaya çalışmıştır. Söz konusu hat Rusya üzerinden geçen hattan bin kilometre daha kısa olmasının yanı sıra koridorun geçtiği ülkeler kendi aralarında imzaladıkları anlaşmalar ile ulaşım tarifelerinde yüzde 50'lik indirim tanıma ve limanlarda ayrıcalıklı bir rejim uygulamayı taahhüt etmiştir(2).

SEKİL 1 :ÖZBEKİSTAN'IN 1998 YILI İHRACATININ ÜLKELERE GÖRE ORANLARI

Kaynak :DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Mart, 1999, s. 7

Şekilden görüleceği üzere Özbekistan'ın 1998 yılı ihracatında Türkiye'nin önemli bir payı bulunmamaktadır. Özbekistan ihracatında

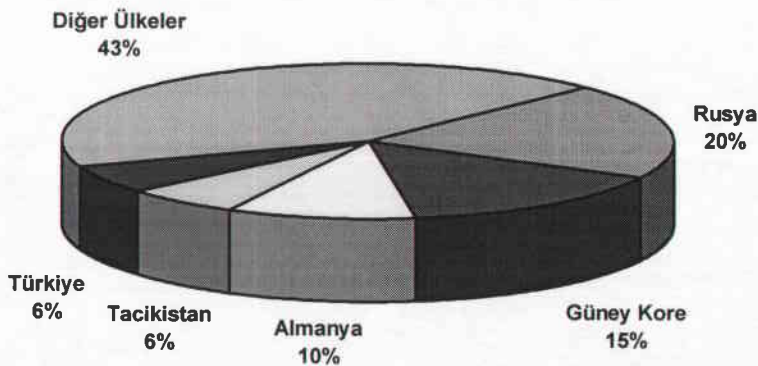
(1) DEİK Bülteni, a.g.b. , s. 6

(2) İMKB, Avrasya Ekonomi Bülteni, yıl 1, sayı 1, Ocak-Mart, 1999, s.13

pastayı Rusya, İtalya, Ukrayna, Çin, Tacikistan gibi ülkeler kapmıştır. Rusya eski SSCB döneminden beri süregelen ve halen etkisini devam ettiren ekonomik bağımlılığı iyi kullanarak bu ülkenin ihracatının yanı sıra ithalatında da ilk sırada yer almayı başarmaktadır. Ayrıca 1998 yılında Rus Rublesinin çöküşüyle de (1) Özbekistan'a Rus malarının akını olmuştur. Alınan bu malların karşılığında da Rusya'ya çeşitli mallar satılmıştır.

1998 yılında İhracatta önemli bir düşüş meydana gelmiştir. 1997 yılında 3.066 milyon dolar olan ihracat 1998 yılında yüzde 22.4'lük bir düşüşle 2.378 milyon dolar olmuştur. Bunun en önemli nedeni Özbekistan'ın başlıca ihracat ürünleri olan pamuk ve altının toplam ihracat değerlerinin düşmesidir. Hükümetin ithalatı sınırlayıcı çalışmaları sonucunda ithalat tutarı 1998 yılında yüzde 32.9'luk düşüşle 2.312 milyon dolar olmuştur(2).

ŞEKİL 2 :ÖZBEKİSTAN'IN 1998 YILI İTHALATININ ÜLKELERE GÖRE ORANLARI

Kaynak :DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Mart, 1999, s. 7

(1) DEİK Bülteni, a.g.b. , s. 7

(2) DEİK Bülteni, a.g.b. , s. 7

1998 yılında Özbekistan'ın ithalatında Rusya % 20'lik oranla başı çekmektedir. Rusya'nın Özbek ithalatında ilk sırada yer almasının sebebi daha önceden de belirtildiği gibi Rusya'nın eski SSCB cumhuriyetlerini kendine bağımlı hale getirmesidir. Bunun yanında 1998 yılında Rus Rublesinin çöküşü ile (1) Özbekistan'a ucuz Rus mallarının akının olmasıdır.

Özbekistan'ın 1998 yılı ithalatında tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'in oranı % 6 'dır. Bu oran çok düşük olup, Özbekistan ile Türkiye arasındaki ticaretin 1998 yılına gelinmiş olmasına rağmen henüz istenilen düzeyin çok altında kaldığını göstermektedir. Bu oranın düşük seviyede kalmasının çeşitli sebepleri vardır. Birincisi, Türkiye henüz gelişmemiş bir ülke olduğundan, Özbekistan'da yüksek sermaye gerektiren yatırımlarda kapasite olarak yetersiz kalmaktadır. Kendi ülkesi bile dış yatırıma yoğun olarak ihtiyacı olan bir Türkiye'nin Özbekistan'da büyük oranda bir yatırıma girişmesi beklenmemektedir. Özbekistan'da istenilen seviyede yatırımı gerçekleştiremeyen Türkiye Özbekistan ithalat rakamlarında kendini istenilen seviyede gösterememektedir. İkinci sebep ise iki ülke arasındaki siyasi problemlerin ekonomik ilişkilerde yansımaları üçüncü sebep ise Türk iş adamlarının Özbekistan'a yeterince ilgi göstermemesidir.

“Özbekistan'ın ithalatında da 1998 yılında düşüş meydana gelmiştir. Bunun nedeni ise Özbekistan'ın en önemli ithal maddesi yiyecek ve hammaddenin ithalatında miktar ve fiyat düşüşüdür. Hükümet raporlarına göre gıda ithalatı toplam ithalatın yüzde 17.4'ünü oluşturmaktadır. Özbek Hükümetinin hedeflediği yüksek ekonomik büyüme çerçevesinde 1998'in ilk yarısında makine ve teçhizat ithalatı toplam ithalatın yüzde 46.4'ünü oluşturmaktadır.”(2).

(1) DEİK Bülteni , a.g.b. , s. 7

(2) DEİK Bülteni , a.g.b. , s. 7

TABLO 7 : ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİNİN YAPISI (%)

	1997	1998
Dış Ticaret	100	100
İhracat	46.1	52.9
İthalat	53.9	47.1
İHRACAT	100	100
Lifli Pamuk	33.7	45.0
Kimyasal Üretim,Plastik	1.7	1.4
Demir ve demir dışı metaller	5.2	5.3
Makine ve donanım	3.2	6.6
Gıda malları	3.8	3.0
Enerji mamülleri	11.6	7.6
Hizmetler	11.5	6.4
Diğerleri	29.3	24.7
İTHALAT	100	100
Gıda malları	18.2	17.4
Kimyasal ürünle, plastik	14.5	12.1
Demir ve demir dışı metaller	7.0	9.2
Makine ve donanım	47.2	46.9
Enerji mamülleri	0.6	0.5
Hizmetler	6.7	5.1
Diğerleri	5.8	8.8

Kaynak : TİKA, Avrasya Dosyası, sayı 107, 1998

Tablo incelendiği zaman görüleceği üzere, Özbekistan'ın 1997 yılı dış ticaretinin % 46.1'i ihracat, % 53.9'u ise ithalat olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılında ise dış ticaretin % 52.9'u ihracat, % 47.1 'i ise ithalat olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi 1997 yılında dış ticarete ihracatın oranı % 46.1 iken 1998 yılında % 52.9'a çıkmış, ithalatın oranı ise 1997'de %

53.9'dan 1998 yılında % 47.1'e düşmüştür. 1997 yılında Özbekistan'ın dış ticareti açık vermesine rağmen 1998 yılında dış ticareti fazla vermiştir. 1998 yılındaki dış ticaret fazlası tablodan da görüleceği üzere pamuk ihracatının artması sonucu gerçekleşmiştir. Özbekistan'ın ihracatının en önemli kalemini Pamuk oluşturmaktadır. 1997 yılında Özbekistan tüm ihracatının % 33.7 sini, 1998 yılında ise % 45.0 'ı gibi oldukça büyük bir oranını pamuk vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Özbekistan'ın ithalatında ise Makine ve donanım parçaları ile gıda malları önemli bir yer tutmaktadır. 1997 yılında Özbekistan tüm ithalatının 47.2 si, 1998 yılında ise % 46.9 unu makine ve donanım parçaları ile gerçekleştirmiştir.

Yukarıdaki tablo 'da Özbekistan'ın ihracatında "diğerleri " içinde yer alan lakin, ihracatta önemli bir paya sahip bulunan önemli bir maden ürünü vardır bu da altındır. Gerçekten Özbekistan dünyanın önemli altın kaynaklarına sahip ülkeleri arasındadır.1997 yılında Özbekistan'ın altın ihracatı toplam ihracatının % 20'sini oluşturmuştur(1).Özbekistan gelecekte akılcı politikalar izleyip altın madenlerini iyi kullanabilirse istikbalde önemli devletler arasına girebilecektir. Akılcı politikaları da ancak Özbek Türklerinin menfaatini düşünebilecek politikacılar yapabilecektir. Maalesef ki günümüzde Özbekistan'da bu politikacıların varlığından söz etmek pek mümkün görülmemektedir. Eski komünist sistemin artığı olan ve bu gün hükümette yer alan görevlilerin Özbek Türklerinin menfaatini düşündükleri söylenemez. Özbek Halkı eğer, gelecekte kalkınmış bir ülke olmak istiyorlarsa öncelikle bu yöneticilerden kurtulmaları lazımdır.

(1) DEİK Bülteni, a.g.b., s. 7

TABLO 8 : BDT ÜLKELERİ VE DİĞER ÜLKELERİN DİŞ TİCARETTEKİ PAYI

Dış Ticaret Hacmi
1997 BDT Ülkeleri % 28.5
Diğer Ülkeler % 71.5
1998 BDT Ülkeleri % 28.3
Diğer Ülkeler % 71.7
İhracat
1997 BDT Ülkeleri % 27.5
Diğer Ülkeler % 72.5
1998 BDT Ülkeleri % 26.9
Diğer Ülkeler % 73.1
İthalat
1997 BDT Ülkeleri % 29.3
Diğer Ülkeler % 70.7
1998 BDT Ülkeleri % 29.9
Diğer Ülkeler % 70.1

Kaynak : TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 107, Eylül, 1998

Tablodan da görüleceği üzere 1997-1998 yıllarında, Özbekistan'ın dış ticaretinde BDT ülkelerinin payı % 28-29 seviyelerindedir. Bu da gösteriyor ki BDT ülkeleri artık Özbekistan'ın dış ticaretinde lider konumlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardır. Planlanan dış yatırımların gerçekleştirilmesiyle bu oran giderek düşmeye devam edecektir.

Bir BDT devleti olan Rusya ile Özbekistan arasındaki ticaret rakamları yukarıdaki tabloda yer alan verilere önemli etkiler yapmaktadır. SSCB zamanında Rusların oynadığı oyunlar sonucunda diğer bütün cumhuriyetler Rusya'ya bağımlı hale getirilmiştir. Bu bağımlılıkta iki ülke arasındaki ticarete önemli bir etki yapmaktadır. Ayrıca, Rus rublesinin çöküşüyle Özbekistan ucuz Rus mallarının akınıyla karşılaşmıştır. 1998 'in ilk yarısında toplam ihracatın yüzde 16.3'ü Rusya'ya, toplam ithalatın 18.5'i ise Rusya'dan yapılmıştır. Ancak hükümet yılın ikinci yarısında Rusya'dan ithalatı azaltma çalışmalarını başlatmıştır(1).

TABLO 9 : ÖZBEKİSTAN'IN TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ

	1993	1994	1995	1996	1997
İhracat(milyon \$)	2.877	2.940	3.475	3.534	3.695
İthalat(milyon \$)	3.255	2.726	3.238	4.240	3.767
GSMH(değişim %)	-2.3	-4.2	-0.9	1.6	2.4
Enflasyon (%)	534	1.568	304.6	54	58.8

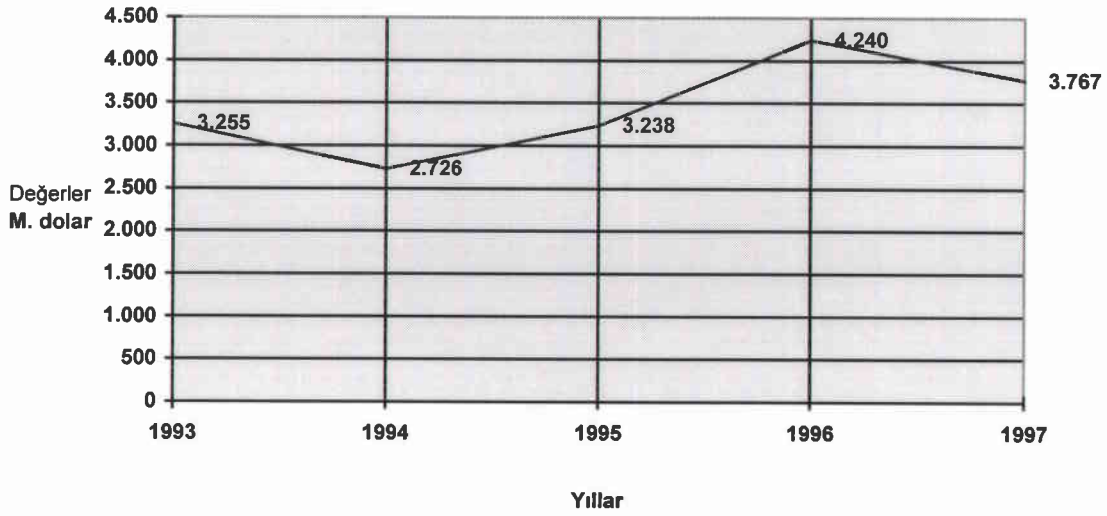
Kaynak: DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri, Mart, 1999, s.1

Tablodan görüldüğü gibi 1993-1997 yılları arasında Özbekistan'ın ihracat trendi sürekli bir artış göstermiştir. Öyle ki 1993 yılında 2.877 milyon dolar olan ihracat 1997 yılına gelindiğinde 3.695 milyon dolara ulaşmıştır. Aynı yıllar arasında ithalat ise inişli çıkışlı bir grafik izlemektedir. 1993 yılında % 534 olan enflasyon ise 1997 yılına gelindiğinde %58.8 'e çekilmiştir. Özbekistan'ın dış ticareti

(1) DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Mart, 1999, s. 7

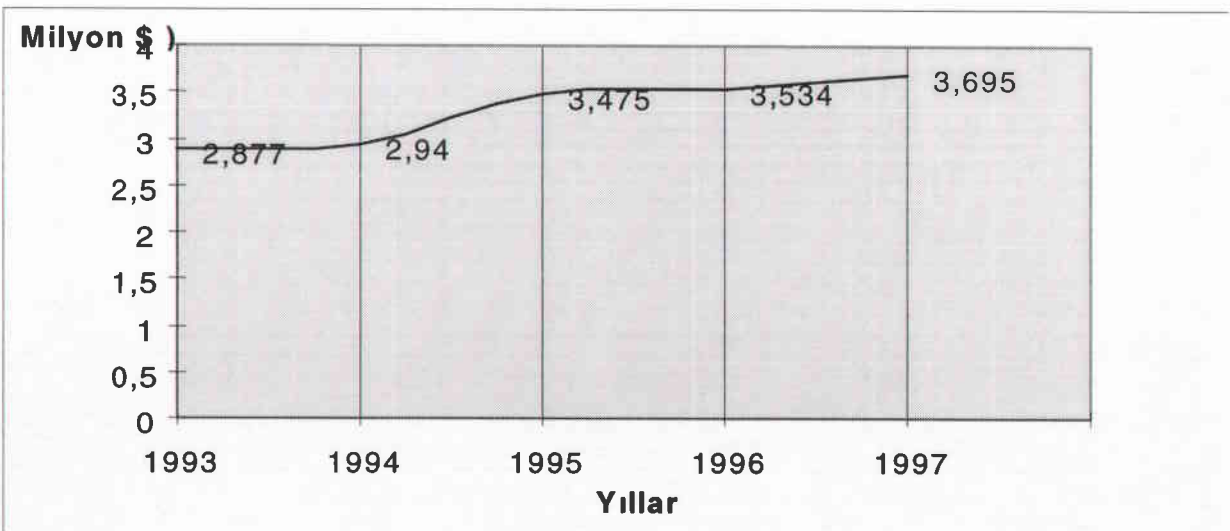
1993, 1994, 1995, yıllarında açık vermiş 1996 ve 1997 yıllarında ise fazla vermiştir Aşağıda, Özbekistan'ın ihracat ve İthalat değerleri grafiksel bir yaklaşım tarzıyla gösterilmiştir.

SEKİL 3 : ÖZBEKİSTAN'IN İTHALATININ YILLARA GÖRE SEYRİ

Kaynak: Business Dergisi, Orta Asya'da Yatırım Yapan Kazanacak, Mayıs, 1998 sayı 6, s.19 'den faydalanılarak düzenlenmiştir.

SEKİL 4 : ÖZBEKİSTAN'IN İHRACATININ YILLARA GÖRE SEYRİ

Kaynak: Business Dergisi, Orta Asya'da Yatırım Yapan Kazanacak, Mayıs, 1998 sayı 6, s.19 'dan faydalanılarak düzenlenmiştir.

Özbekistan'ın 1994 yılı itibariyle toplam 3.1063132. bin dolarlık ihracatının % 67.6 sını 2.490.264 bin dolarlık ithalatının % 54.7'sini, 5.596.396 bin dolarlık toplam dış ticaret hacminin ise % 61.9'unu BDT ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemde Özbekistan'ın toplam ihracatı içinde Rusya % 28.7 lik payla Özbekistan'ın en yoğun biçimde ihracat yaptığı ülkedir. Rusya'ya Tacikistan % 13.2, Kazakistan % 11.9, İsviçre % 7.2, Ukrayna % 6 ve İngiltere % 5.6 izlemektedir(1).

Özbekistan'ın toplam ihracatı içerisinde Türkiye'nin payı ise % 2.5 dir.1994 yılında Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde Rusya % 28.6 ile Özbekistan'ın en yoğun biçimde ithalatta bulunduğu ülkedir. Rusya'yı sırasıyla İsviçre % 12.9, Tacikistan % 12.3, Almanya % 6.6 ve Kazakistan % 6 izlemektedir. Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türkiye'nin payı % 2.6'dır. Özbekistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde Rusya % 28.7 ile ilk sırada yer almaktadır. Rusya'yı Tacikistan % 12.8, İsveç % 9.7, Kazakistan % 9.3 ve Ukrayna % 4.2 izlemektedir .Türkiye'nin payı ise % 2.6 'dır 1998 yılında Özbekistan'ın ihracatında Türkiye'nin oranı % 1.3, ithalatındaki oranı ise % 6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda Özbek ihracatında Rusya'nın oranı % 32, ithalatındaki oranı ise % 20 olarak gerçekleşmiştir(2).

Yukarıdaki verilere bakıldığı zaman Özbekistan'ın dış ticaretinde Türkiye'nin çok cüzzî bir konuma sahip olduğu, Özbekistan'ın en önemli dış ticaret ortağının Rusya olduğu görülecektir. Türkiye 2000 yılına

(1) T.O.B.B., **Özbekistan**, İstanbul, 1996, s.69

(2) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s.9-

ulaştığımız şu günlerde Türkistan'daki ekonomik terendi maalesef kaçırılmak üzeredir. Bağımsızlıkla birlikte, Türk siyasetçilerinin Türkiye'nin ekonomik ve siyasi potansiyeli gözönüne alınmadan Türk Cumhuriyetlerine ve Türk Milletine vermiş oldukları vaatler günümüzde fiyaskoyla sonuçlanmıştır.

1992 yılında genel olarak bir belirsizlik görülmektedir. Altın ve diğer metaller dışarıda tutulduğunda dış ticaretle ilgili olarak otoriteler ihrac ürünlerinin 1.2-1.5 milyar \$ kadar artacağını tahmin etmektedirler. Bu ürünlerin yüzde 90'ı hükümet kanalıyla ihrac edilmektedir. Pamuk ihracatında Cumhuriyetler arası ticaretten dış ticarete kayılmasında önemli bir gelişmedir.

1991 yılı sonu itibariyle Özbekistan'da 16 ton altın bulunmasına rağmen otoriteler Özbekistan'ın ihrac altın üretme kapasitesinin dış dünya zorluklarıyla mücadelede önemli ölçüde geri kaldığını belirtmektedir. Özbekistan'ın madencilik sektörü önemli bir potansiyele sahiptir. Dünyanın en yüksek kaliteli altını (%99.99) Özbekistan'da üretilmektedir. Yılda 250 ton altın üretimi ile Dünyada Güney Afrika'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ülkede 10 altın madeni eski SSCB 'nin altın üretiminin üçte birini gerçekleştirmektedir. Bunun da yüzde 80'i ülkenin kuzey batısındaki Novoi çölündeki madenlerden gelmektedir. Altın gibi az bulunan bir madenin Özbekistan'da bol ve kaliteli olarak bulunması Özbekistan'ın stratejik önemini artırmaktadır. Özbekistan bu önemli madenin kullanımında akılcı bir politika uygularsa Türkistan'ın en zengin devleti olması içten bile değildir(1).

(1) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s.4-TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, 1994, s.18

Özbekistan Dış Ekonomik İlişkilerinde, Sovyet Dönemine nazaran büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat uluslararası konjoktürde bu ilerleme yeterli değildir. Özbekistan, eğer Dünya standartlarındaki refah seviyesini yakalamak istiyorsa çok daha radikal ekonomik kararlar almak zorundadır. Buda ancak eski ekonomik sistemden kendini soyutlamış cesur kararlar alabilen liderler sayesinde olabilecektir.

Özbekistan'da malların girdi ve çıktı fiyatlarının serbestleştirilmesi büyük bir kurumsal değişmeyi gerektirmektedir. Değişmenin etkili olabilmesi için devletin gerçekleştirdiği fonksiyonların özel kuruluşlar tarafından yürütülmesi ve faaliyetlerin yasal ve kurumsal değişikliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu reformlardan elde edilen kazançlar pamuk üretimine çok fazla olan eğilimin ortadan kaldırılması ve dünya ekonomisiyle daha büyük bir bütünleşmeye kayılmasıyla arttırılabilir. Ülkenin uluslararası pazarlarda rekabet imkanlarını sınırlamasıyla birlikte kendi kendine yeterlilik ilkelerinin devam etmesi büyük ekonomik kayıplara neden olacaktır. Diğer gelişmekte olan ülkelerin tecrübeleri ülkenin gelecekteki gelişmesi için kendi kendine yeterlilik modelinin uygulanması ile yüksek oranlı büyüme iyi işleyen bir market ekonomisinin gelişmesi ve bunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesine yetişemeyeceğini göstermektedir.

2.3.Özbekistan'ın Dış Ekonomik İlişkilerinde Türk Cumhuriyetleri

Eski Sovyetler Birliği döneminde uygulanan merkezi ekonomik politikalar sonucunda bütün Türk Cumhuriyetleri birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu bağımlılık Türkistan Türk Cumhuriyetlerinde doruğa ulaşmış, Azerbeycan ise bu bağımlılıktan coğrafi konumundan ötürü kısmi olarak etkilenmiştir. Bu durum bağımsızlıktan sonra Azerbeycan'ın dünya ile entegrasyonunda olumlu bir etki yapmış ve bu ülke diğer cumhuriyetlere nazaran kendini serbest piyasa ekonomisine çok daha kolay bir şekilde entegre edebilmiştir.

Özbekistan, 1994 yılında tüm ihracatının % 14.8 'ini Kazakistan, % 4'ünü ise Türkmenistan ile yapmıştır. Yine aynı yılda tüm ithalatının % 5.8 'ini Kazakistan ile % 3.7 'sini ise Türkmenistan ile yapmıştır. Görülüyor ki Özbekistan'ın ihracat ve ithalatında Türk Cumhuriyetleri içinde en önemli ortağı Kazakistan'dır.1996 yılında tüm ihracatta Kırgızistan'ın oranı % 1.8'dir. 1997 yılında ise aynı ülkeye % 1.2, 1998 yılında ise 1.5 olmuştur. Kazakistan ve Kırgızistan'a ihracatta özellikle pamuk ve enerji, bu ülkelerden yapılan ithalatta ise makine ve gıda ürünleri ön plana çıkmaktadır(1).

1995 yılında Özbekistan, Türkmenistan'dan 85 milyon dolarlık 1996 yılında ise 4 milyon dolarlık bir ithalat gerçekleştirmiştir. 1995 yılında ise aynı ülkeye 28 milyon dolar 1996 yılında ise 6 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir(2).Görüldüğü gibi 1996 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre önemli ölçüde düşüş kaydetmiştir. Bunun en önemli sebebi cumhuriyetler arası bağımlılığın zaman geçtikçe ülkeler arasındaki ticarete yaptığı menfi etkidir.

(1) İnternet, [http : www.uzbekistan .org / econom.html](http://www.uzbekistan.org/econom.html), **Uzbek Economic Trends**, Fourth Quarter, 1998, s.50, Ferman, M., a.g.e., s.50

(2) İnternet, [http : www.uzbekistan .org / econom.html](http://www.uzbekistan.org/econom.html), **Uzbek Economic Trends**, Fourth Quarter, 1998, s.50, Ferman, M., a.g.e. , s.51

Özbekistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşma uyarınca Özbekistan, Türkmenistan'a yoğunlaştırılmış gaz da dahil olmak üzere 1997 yılında 574.000 ton petrol vermiştir. Yoğunlaştırılmış petrol ve gaz Orta Asya Cumhuriyetlerine, Saydi işletmesinde işlendikten sonra gönderilmektedir(1). Burada, Türkmenistan'ın dünyadaki önemli bir doğalgaz üreticisi ülke olduğu gözönüne alınırsa Özbekistan'ın bu ülkeye nasıl olup ta doğalgaz satabildiği akıllara soru olarak gelebilecektir. Bunun sebebi cumhuriyetler arası bağımlılıktır. Doğal gaz Türkmenistan'da çıkmakta lakin Özbekistan'da işlenebilmektedir.

TABLO 10 : ÖZBEKİSTAN'IN TÜRK CUMHURİYETLERİNE İHRACATININ ORANI (1998)

ÜLKE	ORANI
Kazakistan	% 4
Türkmenistan	% 1.2
Kırgızistan	% 1.5

Kaynak : İnternet, [http : www.uzbekistan .org / econom.html](http://www.uzbekistan.org/econom.html), **Uzbek Economic Trends**, Fourth Quarter, 1998, s.50, Ferman, M., a.g.e., s.50-51

Tablodan da görüleceği üzere Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleri içinde en önemli ticaret ortağı Kazakistan'dır. Bu ülkenin oranı % 4 'dir. Daha sonra Türkmenistan % 1.2 ile gelmekte onu Kırgızistan % 1.5 ile takip etmektedir.

(1) TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 75, Mayıs, 1997, s. 3

2.4.Özbekistan'ın Uluslararası Finans Kuruluşları ile İlişkileri

“Özbekistan Hükümeti ve IMF ile 1994 yılında başlayan görüşmeler IMF'nin Şubat 1995 'te ülkedeki reformları desteklemek amacıyla verdiği 72 milyon dolar tutarında “sistemi dönüştürme kredisi“ ile yeni bir boyuta ulaşmıştır. Aralık 1995 'te ise bu kredinin 73 milyon dolar olan ikinci dilimi Özbekistan'a verilmiştir. Ayrıca IMF ve Özbekistan arasında imzalanan 400 milyon dolarlık stand-by anlaşması çerçevesinde Aralık 1995 'te ülkeye 186 milyon dolarlık kredi verilmiştir. Dünya Bankasının Özbekistan'a açtığı kredilerin miktarı ilk kredinin açıldığı 1993 yılından bu yana 300 milyon doları aşmıştır. Son olarak Dünya Bankası büyük Özbek firmalarının özelleştirilmesine yönelik bir program üzerinde çalışmaktadır. Özbek Hükümeti tarafından uygulanan ithal ikameci politika ve konvertasyon sorunu IMF tarafından eleştirilmiş ve sonuç olarak 185 milyonluk stand-by kredisi Kasım 1996 'da dondurulmuştur. 1998 yılının başında Özbekistan'ı ziyaret eden IMF heyeti Özbek hükümetinden konvertibilite konusunda gerçekçi bir politika izlemesini talep etmiştir. IMF heyeti özellikle kara borsa ve resmi kur arasındaki farkın kapatılmasını ve döviz işlemlerinin liberalleştirilmesini talep etmiştir. Özbekistan 1995 yılından itibaren Asya Kalkınma Bankasının bir üyesidir. 1995 yılından beri banka tarafından Özbekistan'a 90 milyon dolar değerinde iki kredi onaylamıştır. Krediler tarım, eğitim ve ulaştırma sektöründeki projeleri kapsamaktadır. Banka yetkilileri bankanın Özbekistan'a yıllık 150 milyon dolar kredi ve 4-5 milyon dolarlık hibe temin edeceklerini bildirmişlerdir”(1).Yukarıda söz edilen Özbekistan ve IMF arasındaki yapılan anlaşmalardan anlaşılacağı üzere Özbekistan'da Türkiye gibi IMF'in kısılacı altına girmiştir. Dünyada yeni gelişmekte olan ülkeler belli

(1) İnternet, www .deik.org.tr., yayınlar, Uzbekistan, sec 03.htm., 2000, s.1

bir süre mutlaka IMF'in kontrolü altına girmekte ve ekonomileri sürekli kötüye gitmektedir. Dünyada IMF 'den kredi alan bir çok gelişmekte olan ülkelerin şu anki ve geçmişteki ekonomik durumlarına bakılırsa, IMF 'in bu ülkeleri ne hale getirdiği görülecektir.

EBRD toplam miktarı 156 milyon ECU olan beş özel sektör projesine yönelik olarak Özbekistan'a kredi açmıştır. Projelerin üçü finans sektörüne yöneliktir. Aynı zamanda teknik yardım çerçevesinde EBRD, Özbekistan'a 2 milyon ECU'luk yardım yapmıştır. Bankanın finansmanı ile özelleştirilen işletmelere finansman temin etmek üzere Uzbekistan Post Privatisation Investment Management adlı ve 36 milyon ECU sermayesi olan bir fon kurulmuştur. Fon yeni özelleştirilen işletmelere 300 bin ve 3 milyon dolar arasında finansman temin edecektir(1).

Özbekistan'ın Taraf Olduğu Önemli Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Anlaşmalar(2).

- ADB (Asya Kalkınma Bankası)
- BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)
- EBRD (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
- ESCAP (Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)
- IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
- IDA (Uluslararası Kalkınma Birliği)
- IFC (Uluslararası Finans Kurumu)
- IMF (Uluslararası Para Fonu)
- UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Geliştirme Konferansı)
- UNIDO (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü)

(1) İnternet, [www .deik.org.tr.](http://www.deik.org.tr), yayınlar, Uzbekistan, sec 03.htm., 2000, s.1

(2) İMKB, **Avrasya Ekonomi Bülteni**, Temmuz-Eylül, 1999, s. 38

Özbekistan, bağımsızlıktan sonra Liberal Ekonomiye geçişte dünyada bir çok kuruluşa üye olmuştur. Bu kuruluşların Özbekistan'a neler getireceğini zaman gösterecektir. Mali sektördeki reformların gerçekleştirilmesi için Dünya Bankası ile Washington'da imzalanan anlaşma ile (1999) Özbekistan'a 20 yıl vadeli ilk 5 yıl ödemesiz 25 milyon dolarlık kredi açmıştır. Özbekistan'a 1992 yılından bu yana 9 proje için 444 milyon dolarlık kredi açılmıştır. ABD 1999 yılı içerisinde verilmek üzere Özbekistan'daki iktisadi reformları desteklemek için bütçesinden 33 milyon dolar finansman sağlanmasını onaylamıştır. ABD, Özbekistan'ın 2000 yılında serbest kur sistemine geçmesini desteklemektedir. Ayrıca, Amerikan Eximbank aracılığıyla, Amerikan mallarının satın alınmasını finanse etmektedir. EBRD (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) başkanı 1999 yılında Özbekistan'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret ile bir anlaşma imzalanmıştır. Proje kapsamında EBRD, Özbek ticari bankalarının özelleştirilmesi hazırlıklarına destek verecek ve stratejik yatırımcı bulunmasını sağlayacaktır. Japon Eximbank ile Özbek Milli Bankası arasında 1999 yılında 46 milyon ABD doları karşılığı yen tutarında kredi anlaşması imzalanmıştır. Kredi Taşkent bölgesinde Chinaz kentinde anahtar teslimi pamuk fabrikası teslimi için kullanılacaktır(1).

Özbekistan Asya Kalkınma Bankası'na 1995 yılında üye olmuştur. Banka 1996 yılında Özbekistan'a yardım stratejisini onaylamıştır. 1997 yılında bankanın mali yardımıyla tarım, doğal kaynak, ulaşım ve eğitim konularındaki projelerin gerçekleştirilmesi ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Asya Kalkınma Bankası, Özbekistan'da mali bedeli 1 milyon doları bulan iki yeni projeyi onaylamıştır. Bu projeler tarım ürünlerini işlemek, küçük ve orta ölçekli işletmeleri geliştirmek ve eğitim sistemini yenilemektir(2).

(1) İMKB, a.g.b., sayfa, 51-52

(2) Sayit, Y., "Türkiye'nin Türk Dünyasındaki Ekonomik Girişimleri", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran, 1997, s. 783

III ÖZBEKİSTAN TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE ANALİZİ

3.1.Özbekistan-Türkiye Arası Mal Hareketleri

Özbekistan'ın bağımsızlığı ile birlikte iki ülke arasında siyasi ilişkilerin yanında ekonomik ilişkilerde başlamıştır. Özbekistan ile Türkiye arasında başlayan ekonomik ilişkiler karşılıklı mal hareketlerini de beraberinde getirmiştir.

Özbekistan ile halen sınırlı dış ticaretimize karşın ekonomik işbirliğimiz çeşitli sektörler itibariyle gelişmektedir. Türk-Özbek İş Konseyi firmaları Özbekistan'da telekomünikasyon, taahüt, tekstil, konfeksiyon, gıda, kimya, beyaz ve kahverengi eşya, madencilik, otomotiv,makine imalat sanayi ve bankacılık alanında Özbekistan'da faaliyet göstermektedirler(1).Türkiye'nin en gelişmiş olduğu sektörler bilindiği üzere tekstil, telekominikasyon, gıda ve inşaat sektörleridir. Türk firmaları özellikle bu alanlarda Özbekistan'da faal durumdadırlar.

Türk firmalarının en etkin olduğu sektör tekstil ve konfeksiyondur. Bu alanda pamuk ile geri ödeme suretiyle proje alınabilmesi finansman engelinin aşılması sağlamaktadır. Bu nedenle Özbek pamuğunun Türk firmalarına tahsisinin daha geniş ölçüde sağlanması ekonomik işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Halen yürütülmekte olan projelerin toplamı 500 milyon \$ 'a takip edilen projelerin değeri ise 1 milyar \$ 'a ulaşmaktadır(2).

(1) Çarıkçı, E., “ Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye'nin Katkıları “, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Sayfa 769, Mayıs-Haziran, 1997

(2) Aydın, T., “ Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler “, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Sayfa 798, Mayıs-Haziran, 1997

Özbekistan'da çalışan firmaların önündeki en büyük engel finansman olarak görülmektedir. Eximbank'ın yatırım projelerine yeterli kaynak ayırmaması takip edilen projelerin finansman güçlüğü nedeniyle realize edilememesine neden olmaktadır .Özbekistan'a Türk Eximbank tarafından 125 milyon \$ 'ı ticari, 125 milyon \$ 'ı proje kredisi olmak üzere açılan 250 milyon \$ 'lık kredinin ticarete yönelik kısmı tamamen kullanılmış, proje kredisinin ise ancak 21.8 milyon doları kullanılmıştır. Türk firmaları yurt dışından finansman temin edebilmektedir. Ancak bu kez de Eximbank'ın ülke riski sigortası sağlaması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır(1). Özbekistan tarafından Türk işadamlarına vize uygulanması ve vize alınmasında zaman zaman güçlükler çıkarması ayrıca Özbekistan'ın bir şehirden bir şehrine gitmek için dahi vizeye ihtiyaç duyulması Türk girişimcilerin önündeki önemli engellerden biridir.

Türk işadamları ve Özbekistan hükümeti arasında bugüne kadar otel inşaatı ve işletmeciliği, enerji nakil hatları ve çelik konstrüksiyon imalatı için tesis kurulması, havaalanında gümrüksüz dükkanların açılması, petrol boru hattı inşaatı, mevcut maden ve cevher işleme tesisi ortak işletimi, motor, deri fabrikaları, işletimi, bal ithalatı, iplik dokuma tesis yatırımı, bule-jean imalatı, pasaport ve kimlik belgeleri basımı, reklam ve halkla ilişkiler konusunda ön anlaşma niteliğinde işbirliği kararları alınmıştır. Bu güne kadar kimyasal, boyalar çocuk oyuncakları, tüketim malları, tekstil, konfeksiyon, inşaat malzemesi, temel ihtiyaç maddeleri üretimi ve ticareti, yün, pamuk, kürk, deri işletmeciliği Özbekistan el işi ürünlerinin yurt içi ve dışı pazarlaması, fuar organizasyonu, turizm, mobilya, dikiş makinası, kereste, gıda ürünleri ithalat ve ihracatı, danışmanlık ve teknik servis

(1) Morgil, O., "Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi ", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Sayfa 774, Mayıs-Haziran, 1997

konularında Türk-Özbek ortak yatırımları resmîyet kazanmıştır(1).Yukarıda sözü geçen yatırımları maalesef, Türkiye devlet bazında gerçekleştirememektedir. Bu yatırımlarda Türk Özel Teşebbüslerinin adı geçmektedir.

1992 yılı ilk beş aylık verilerine göre 5.997.234 dolar değerinde ihracatımızı oluşturan belli başlı kalemler, ekmeklik buğday, domates konserve, kimyasal ürünler, dabaklanmış deri, çeşitli menşucak ürünleri, iplik giyim eşyası, demir çelikten ev eşyası, el aletleri, örgü, dikiş, pes makinaları, büro makina ve cihazları, elektirik süpürgeleri, ulaşım arazları, dikiş malzemeleri ve kırtasiye ürünleridir(2).Görüldüğü gibi ihracatımızın önemli bir kısmını tarım ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Tekstil ürünlerinde Türkiye bilindiği üzere dünyada söz sahibi bir ülkedir. Zaten tekstil sektörü Türkiye’de gelişmiş olun ender birkaç sektörden birisidir. Ayrıca, Türkiye gıda sektöründe de dünyada kendine yetebilen ender ülkelerden birisidir. Gıda alanında da Türk yatırımcıların Özbekistan’daki faaliyetleri göze çarpmaktadır. Gıda ve tekstil sektörleri haricinde Türk yatırımcıların Özbekistan’da göze çarpan yatırımları yoktur. Oysa, diğer devletlerin yatırımcıları geniş bilgi ve teknoloji birikimi gerektiren alanlarda Özbekistan’da bir çok yatırıma girişmişlerdir. Türkiye ise bu tür yatırımları yapabilme kapasitesinden yoksun kendine dahi yoğun olarak teknoloji transferi yapılması gereken bir ülkedir. Bu şartlarda Türkiye’nin Özbekistan’a teknoloji transferi yapması beklemek hayalcilik olacaktır.

(1) Demirhan, E., "Türkiye İle Türk Cumhuriyetlerinin Dış Ticaret İlişkileri ", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, s. 839, Mayıs-Haziran, 1997

(2) TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, T.C.Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 1993, s.29

TABLO 11 :TÜRKİYE’NİN ÖZBEKİSTAN’A İHRACATI(1000 \$)

OCAK-MAYIS	1992	1993
Dizel Yarı Dizel Yeni Otobüsler	4.000	
Siyah Çay	0	23.778
Hububat	28.594	15.063
Margarin	1	4.417
Şeker ve şeker mamülleri	12.714	7.119
Pastacılık ürünleri	376	137
Meşrubat	110	477
İlaçlar	4.328	16.980
Parfümeri	8	223
Haşerat öldürücüler	843	10.248
Plastik ve mamülleri	31	170
Ham postlar ve deriler	95	19
Kağıt ve karton	0	60
Sentetik ve suni flamantler	33	258
Halılar	243	1.406
Giyim eşyası	869	5.725
Dokumaya elverişli diğer eşya	339	415
Ayakkabı	25	4.606
Adi metallerden çeşitli eşya	77	734
Nükleer reaktörler	2.430	5.609
Elektrikli makina	137	588
Motorlu kara taşıtları	2.390	21.144
Optik alet ve cihazlar	577	1.488
Mobilyalar	220	581
Mineral yakıtlar	0	30
TOPLAM	54.439	123.235

Kaynak : TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1994, s. 29

Tablodan görüldüğü gibi, Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatında en önemli kalemi, 1992 yılında hububat mamülleri oluşturmaktadır. Bunun sebebi bütün diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan'da da gıda sıkıntısı çekilmesidir. Bu mamüller 1992 yılında Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatında 28.594.000 dolarla ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 12.714.000 dolarla şeker ve mamülleri gelmektedir. Sonra 4.328.000 dolarla ilaçlar gelmektedir. Diğerleri sırasıyla takip etmektedir. Rakamlardan da görüldüğü gibi Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatında Tarım ürünleri ilk sırada yer almaktadır.

Yine tablodan görüldüğü gibi 1993 yılında Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatında siyah çayın 23.778.000 dolar ile ilk sırada yer aldığı görülecektir. Daha sonra ise motorlu kar taşıtları ve ilaçlar takip etmektedir. 1993 yılına genel olarak bakıldığında zaman Türkiye'nin Özbekistan'a olan ihracatında sanayi mamüllerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

TABLO 12: TÜRKİYE'NİN ÖZBEKİSTAN'DAN İTHAL ETTİĞİ MALLAR (1993)

Mal Adı	ABD \$
Karde edilmemiş pamuk	7.070.175
Koyun türü hayvanları	46.416.
Koyunların yünlü derileri	45.287
Öküz inek derileri	53.659
Demir-çelikten boru bağlantıları	5.291

Kaynak: TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1994, s. 30

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal ettiği mallar de ilk sırayı Özbekistan'ın geleneksel ihraç malı olan pamuk gelmektedir. Pamuk 7.070.175 dolarla ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 53.659 dolarla öküz ve inek derileri gelmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal ettiği mallar ağırlıklı olarak tarım ve hayvansal ürünlerdir.

Türkiye'nin ihraç edebileceği potansiyel ürünler kraft kağıdı, ambalaj kağıdı, telekomünikasyon aletleri, tarım ilaçları, gıda işleme makinaları, ambalaj makinaları, patates, hayvansal yağlar, et, sanayi ürünleri, baharat, konserve, ilaç tıbbi malzeme, bebe beslemesi ile ilgili ürünler, şeker, süt tozu, veteriner hekimlikte hayvan sağlığı için kullanılan ilaçlardır. Özbekistan'dan 1992 yılı ilk beş ay ithalatımız 3.624.867 ABD \$'dır. Diğer ithal edilebilecek mallar doğalgaz, çimento, ham bitkisel yağlar, gübre, astragan, pamuk üretimine ilişkin makina ve teçhizat olarak sıralanabilir(1).Görüldüğü gibi ihraç edebileceğimiz potansiyel ürünler genelde tarım ve hayvansal ağırlıklıdır.

Karşılıklı ticari potansiyelin kullanılmasında Özbekistan'a yapacakları mal ihracatı için Türk ihracatçıları lehine açılacak akreditiflerin bedellerinin % 100'ünün finansmanını temi amacı ile 5.6.1992 tarihinde Türk Eximbank ile Özbekistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İşlemler Milli Bankası arasında imzalanan 200 milyon dolarlık kredinin önemli bir rol oynayacağı muhakkaktır. Bu kredi kapsamında Türkiye'den Özbekistan'a Türk menşeli yerli katkı payı % 50 olan mallar ihraç edilebilecektir. Bu kredi kapsamında Dış Ticaret Sermaye Şirketleri için en fazla 50 milyon ABD doları tutarında, bunların dışında kalan firmalar içinse en fazla 10 milyon ABD doları tutarında limit tahsis edilecek , kredi kapsamında yapılacak ihracat mal bedellerinin bir

(1) TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 107, Eylül 98/2, s. 5

bölümünün Özbekistan'dan temin edilerek üçüncü ülkelerde satılacak malların bedelleri ile ödenmesini öngören ticaret sözleşmelerine sahip firmalara limit tahsisinde öncelik tanınacaktır(1).

Özbekistan'da uygun yatırım alanları;

-Çalışır durumdaki fabrikalarda gıda maddeleri ve konserve üretimi

-Tekstil malları, kadife ve paluş üretimi

-Örgü mamülleri üretimi

-Pamuk elyaf işleme

-Tüketim malları üretimi; elektrikli ev aletleri, bijuteri, polistrol ve polietilen 'den mamül mallar ve diğer evle ilgili kimyasal mallar

-İzolasyon malzemesi üretimi

-Altın madenlerini işletme

-Kuyumculuk imalathaneleri

-Kuyumculuk malzemeleri üretme

(1) Andican, A., " Kardeşlikten Ortaklığa ", Business Dergisi, Milliyet Yayınları, sayı 6, İstanbul, 1998, s. 14

- Kutu bal
- İşlenmiş bal
- Kullanıma uygun motor yağı
- Petrol dağıtım istasyonları
- Mazot tulumbası üretimi
- Volfram ve molibden üretimi
- Elektrik motoru ayırıcısı
- Alüminyum kapı ve pencere üretimi
- Domates sosu üretim fabrikası
- Tetra-pak teknolojisi ile bal ambalajlama
- Yün işleme
- Mağaza ve lokanta kurma
- Dış ve iç ticaret
- Yanmaz malzeme üretimi
- Tıbbi malzeme üretimi
- Beton ve ekipmanları üretimi

- Linolyum üretimi
- Sermaye kurumları kurulması
- Hastaneler
- Tıbbi ekipman üretimi
- Pamuk yetiştirme
- Pamuk ve yün üretimi
- İpekçilik üretimi
- İlaç üretimi
- Yabancı menşeli araçları tamiri
- Kule ve oto vinçleri üretimi
- Kule dikme ve oturulabilir vagonlar üretimi
- İplik üretimi ve hazır giyim
- Döküntü pamuk ve koton işleme
- Tüketim malları üretimi
- Kaba mukavva üretimi
- Sıhhi emtia üretimi

- Tarımsal mal işleme ve depolama
- Et, peynir, meyva suyu üretimi
- Koyun postundan giyim eşyaları
- Tuğla fabrikası
- Su teknolojisi projeleri düzenleme araştırma
- Dizel motor pompaları
- Otobüs montajı
- Oto yan sanayi
- Uluslararası nakliye
- Fosfit özü ve fosfat üretimi(1).

Yukarıdaki bilgiler yeni bağımsızlığını kazanmış ve sanayisi hemen hemen hiç olmayan bir ülkede yabancı yatırımcıların hangi alanlara yönelmesi hususunda bizlere önemli mesajlar vermektedir. Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında Özbekistan'da Türk yatırımcıların hafif sanayi, montaj sanayi, tarım ve gıda sanayine yönelmeleri gerektiğini görmekteyiz.

(1) Andican, A., " Türk Cumhuriyetleri ve Akıaba Ülkelerde Ticaret-Müteahhitlik Yatırım İmkanları ", Devlet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 257

3.1.1.Mal Hareketlerinin Türkiye'nin Özbekistan'la Yaptığı Toplam İthalat ve ihracatındaki Oranı

1992 yılında Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatı 54.439 milyon dolar ithalatı 21.019 milyon dolar, 1993 yılında ihracatı 213.518 milyon dolar, ithalatı 31.934 milyon dolar, 1996 yılında ihracatı 229.859 milyon dolar ithalatı 56.479 milyon dolar, 1997 yılında ise ihracatı 210,498 milyon dolar, ithalatı ise 87.495 milyon dolar olmuştur(1). Yukarıdaki verilerin ve tablo 8 deki bilgilerin değerlendirilmesinden çıkan sonuca göre 1992 yılında, Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatında hububat mamüllerinin oranı % 52 olmuştur. Yine aynı yılda şeker ve şeker mamüllerinin, Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı toplam ihracat içindeki oranı ise % 23 olmuştur. İlaçların Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatındaki oranı ise % 0.7 olmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye'nin 1992 yılında bu ülkeye olan ihracatında en önemli mal grupları tarımsal ürünlerden oluşmaktadır.

1993 yılında ise Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatındaki belli başlı mal gruplarındaki oranlarda büyük bir değişme göze çarpmaktadır. Bu yılda siyah çayın, Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatındaki % 11 olmuştur. Motorlu kara taşıtlarının oranı % 10, ilaçların oranı ise % 0.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu yılda Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatındaki ağırlıklı ürünler tarım, kimya ve otomotiv sanayi mamülleridir.

1992 yılında Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal ettiği en önemli ürün 7.070.175 \$ ile pamuktur(2).Pamuğun tablo 9 da ki verilerine değerlendirilmesinden anlaşılacağı üzere, 1992 yılında Türkiye'nin Özbekistan'dan toplam ithalatındaki oranı ise % 33 olarak gerçekleşmiştir.

(1) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s.10

(2) TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, 1993, s.30

Türkiye'nin 1993 yılındaki toplam ihracatı 14.7 milyon dolar, 1993 yılındaki ihracatı 15.3 milyon dolar, 1994'de 18.1 milyon dolar, 1995 'de 21,6 milyon dolar, 1996'da 23.2 milyon dolar, 1997'de 26.2 milyon dolar, 1992 yılında toplam ithalatı 22.9 milyon dolar, 1993'de 29.4 milyon dolar, 1994'de 23.3 milyon dolar, 1995'de 35.7 milyon dolar, 1996'da 43.6 milyon dolar, 1997 'de ise 48.6 milyon dolar(1)olarak gerçekleştiği dikkate alınır, 1992 yılında Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatı toplam ihracatının % 3.7, 1993 'de % 13, 1994'de %3.5, 1995'de %6.4, 1996'da % 9, 1997'de % 8 olmuştur.1992 yılında, Türkiye'nin Özbekistan'dan ithalatı toplam ithalatının % 0.9, 1993 yılında % 1, 1994'de % 3.3, 1995'de %1.7, 1996'da %1.2, 1997'de % 1.8 olarak gerçekleşmiştir.

1992 yılı itibariyle Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yaptığı toplam ihracat içerisinde Azerbaycan ve Özbekistan'ın payının yüksekliği ve bu önemli payın 1995'e gelindiğinde büyük ölçüde azaldığı görülmektedir. Ancak, 1995 yılında Azerbaycan ve Özbekistan yine de Türkiye' nin Türk Cumhuriyetlerine yaptığı toplam ihracatın önemli bir payını oluşturmaktadır(2). 1995 yılındaki Türkiye'nin Özbekistan'a ihracatındaki azalışın bazı sebepleri vardır, bunlar arasında kalitesiz Türk malları bağımsızlığın ilk yıllarındaki cazibesini yitirmesi, Türkiye'nin ihracatçısına uygulamış olduğu ağır bürokratik engellemelerin artması, Özbekistan'ın Türk mallarına karşı olumsuz tutumu vb sıralanabilir.

(1) DEİK Kitapçığı, **Turkey**, 1998, İstanbul, s.45.46

(2) Andican, A., " **Türk Cumhuriyetlerinde Ticaret-Yatırım Ortamı ve Mali Sektör** ", Devlet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.19

**TABLO 13 : 1994-1995 YILLARINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE
DIŞ TİCARET RAKAMLARI (BİN \$)**

ÜLKELER	1994			1995		
	İhracat	İthalat	T.Hcm	İhracat	İthalat	T.Hcm.
Azerbaycan	0.73	0.04	0.34	0.75	0.06	0.32
Kazakistan	0.73	0.14	0.40	0.70	0.24	0.41
Kırgızistan	3.9	2.3	3.4	7.0	1.9	5.3
Özbekistan	0.36	0.34	0.35	0.64	0.17	0.35
Türkmenistan	0.46	0.28	0.36	0.26	0.31	0.29

Kaynak: Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, Ankara, 2000, s.87, 97

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine ihracatında , Kırgızistan 3.9 milyon dolarla ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra ise Azerbaycan ve Kazakistan 0.73 milyon dolarla gelmektedir. 1995 yılında ise İhracatta yine Kırgızistan 7 milyon dolarla ilk sırada yer almaktadır. 1994 'de ithalatta Kırgızistan 2.3 milyon dolarla birinci , Özbekistan 0.34 milyon dolarla ikinci sıradadır. 1995 'te ise Kırgızistan 1.9 milyon dolarla birincidir.

3.1.2. Mal Hareketlerinin Özbekistan'ın Türkiye İle Yaptığı Toplam İthalat ve İhracatındaki Oranı

Özbekistan'ın 1993 yılındaki ihracatı 2.877.000 \$, ithalatı ise 3.255.000 \$ olarak gerçekleşmiştir(1).1993 yılında Özbekistan'ın

(1) DEİK Bülteni, Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Mart, 1999, s.10

Türkiye'ye ihraç ettiği en önemli ürün pamuk olup, bu ihracat 7.070.175 \$ olarak gerçekleşmiştir(1).1993 yılında Özbekistan'ın Türkiye'ye olan ihracatında pamuğun, Özbekistan'ın toplam ihracatındaki oranı % 2.4 'dür.

1993 yılında Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatında siyah çay 23.778 000 \$ ile birinci ve bu ülkenin Türkiye'den toplam ithalatındaki oranı ise % 0.7'dir. Motorlu kara taşıtlarının oranı ise % 0.6 olmuştur.

Özbekistan'ın toplam ihracatı içerisinde Türkiye'nin payı % 2.5 'dir. Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde ise Türkiye'nin payı % 2.6 'dır .Özbekistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde Türkiye'nin payı ise % 2.6 'dır. Özbekistan 1994 yılı itibariyle toplam 3.106.132. bin dolarlık ihracatının % 67.6 'sını , 2.490.264. bin dolarlık ithalatının % 54.7'sini 5.596.396 dolarlık toplam dış ticaret hacminin ise % 61.9 'unu BDT ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemde Özbekistan'ın toplam ihracatı içerisinde Rusya, % 28.7 'lik payla Özbekistan'ın en yoğun biçimde ihracat yaptığı ülkedir. Rusya'yı Tacikistan (% 13.2), Kazakistan (% 11.9), İsviçre (% 7.2), Ukrayna (% 6) ve İngiltere (% 5.6) izlemektedir. Özbekistan'ın toplam ihracatı içerisinde Türkiye'nin payı ise % 2.5 'dir.1994 yılında ise Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde Rusya % 28.6 ile Özbekistan'ın in yoğun biçimde ithalatta bulunduğu ülkedir. Rusya'yı sırayla İsviçre (% 12.9), Tacikistan (% 12.3), Almanya (% 6.6) ve Kazakistan (% 6) izlemektedir. Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türkiye'nin payı ise % 2.6 'dır .Söz konusu dönemde Özbekistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde Rusya % 28.7 ile ilk

(1) TİKA, Özbekistan Ülke Raporu, 1993, s.30

sırada yer almaktadır. Rusya 'yı Tacikistan (% 12.8) İsviçre (% 9.7) , Kazakistan (% 9.3) ve Ukrayna (% 4.2) izlemektedir. Özbekistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde Türkiye'nin payı ise % 2.6 dır(1).

3.2.Özbekistan- Türkiye Arasındaki Ticaretin Seyri

Özbekistan'daki döviz kıtlığı sebebiyle karşılıklı ticaretin bir bölümü takas yöntemiyle gerçekleşmektedir. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından bağlı muamele kapsamında izin verilen ticaret anlaşmalarının 1992 ortalama değeri 8.700.078 ABD doları, Ocak 1993 değeri 665.000 ABD Dolarıdır. Bu anlaşmalar kapsamında ihraç edilen başlıca mallar gıda ürünleri, temizlik malzemeleri, deri ve tekstil ürünleri, mobilya spor ayakkabılarıdır. İthal edilen başlıca ürünler arasında da ham deri, kereste, pamuk, çimento, hurda bakır sayılabilir. 1992 yılında 54.492.332 ABD doları, Ocak 1993'de 15.670.266. ABD Doları değerinde ihracatımız vardır. Özbekistan'a ithalatımız 1992 yılında 21.019.403. Amerikan Doları, Ocak 1993'de 3.295.380 Amerikan Doları 'dır(2).

Proje-yatırım konusunda Özbekistan'daki belli başlı potansiyel işbirliği alanlarından bazıları şu şekildedir(3).

-Gıda maddeleri, konserve üretimi

-Triko, tekstil malları, kadife, peluş üretimi

(1) Demirhan, E., "Türkiye İle Türk Cumhuriyetlerinin Dış Ticaret İlişkileri", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, sayı 15, Mayıs, Haziran, 1997, s. 839

(2) DEİK Bülteni, Türkmenistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri, Mart 1999, s. 10

(3) Andican, A., "Türk Cumhuriyetleri Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayiler Sektörü Ticaret ve Yatırım Ortamı", Devlet Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 7

- Pamuk elyaf işleme, yün işleme
- İzolasyon malzemesi üretimi
- Petrol dağıtım istasyonları, mazot tulumbası üretimi
- Alüminyum kapı ve pencere üretimi
- Mağaza ve lokanta açma
- Beton ve ekipmanları üretimi
- Doğal taş mermer üretimi
- Pamuk, yün, ipek üretimi
- Oto tamirhaneleri
- Konfeksiyon, iplik üretimi
- Uluslararası nakliye

Özbekistan'daki Pazar ekonomisine geçiş sürecinin kısa sürede tamamlanmasını beklemek hayalcilik olacaktır. Ancak, Türkiye'nin ekonomik ve ticari ilişkilerde kısa vadeli beklentilerle hareket etmeden, bu pazarı uzun vadeli değerlendirerek işbirliğini artırıcı girişimleri çoğaltması, orta ve uzun vadede her iki tarafın yararına olumlu sonuçlar doğuracaktır. Özbekistan ile ilişkilerde verimli sonuçların orta vadede alınabileceği unutulmamalıdır(1)

(1) Mumcu, Z., " Özbekistan ", İ.T.O. Yayınları, Yayın No: 1993-13, s.29

TABLO 14 : TÜRKİYE -ÖZBEKİSTAN DIŞ TİCARETİ

YILLAR	T.İHRACATI	T.İTHALATI	DENGE	HACİM
1992	54.439	21.019	33.420	75.458
1993	213.518	31.934	181.584	245.452
1994	64.550	78.625	-14.075	143.175
1995	138.542	61.529	77.013	200.071
1996	229.859	56.479	173.380	286.338
1997	210.498	87.495	123.004	297.993

Kaynak: DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s. 10

Tablodan da görüleceği üzere Türkiye'nin Özbekistan'a olan ihracatı 1993-1997 yılları arasında yaklaşık % 300 oranında bir artış göstermiştir. Bunun en önemli sebebi, Türk firmalarının Özbekistan'daki yatırımlarıdır. Bu ülkede yatırım yapan Türk firmaları, hammadelerini Türkiye'den ithal etmekte bu da Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatının artmasına sebep olmaktadır. İthalat ise aynı dönemlerde aşağı yukarı aynı seviyede kalmıştır. 1997 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 300 milyon dolara ulaşmıştır.

İki ülke arasındaki dış ticaret rakamlarına bakıldığı zaman 1994 yılında Türkiye'nin Özbekistan'dan 64.550 milyon dolarlık ihracatına karşı, 78.625 milyon dolarlık ithalat yaptığı ve Türkiye'nin bu yılda Özbekistan'la yaptığı ticaretinin -14.075 milyon dolar açık verdiği görülecektir. Bu yılda meydana gelen bu açığın sebebi Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal etmiş olduğu pamuk miktarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Tablo incelendiği zaman 1994 yılı haricindeki bütün yıllarda Türkiye'nin bu ülkeyle yaptığı ticaretin fazla verdiği görülecektir. Tablo'da dikkat çeken bir nokta ise iki ülke arasındaki dış ticaretin 1992-1997 yılları arasında sürekli bir artış göstermesidir.

3.3. Özbekistan Türkiye Arasındaki Sermaye Hareketleri

1997 yılı başı itibariyle Özbekistan'da 3061 yabancı sermayeli firma kaydedilmiştir. Bunların 359'u Rusya, 2354'ü Türkiye, 199'u ABD, 146'sı Afganistan, 91'i İngiltere, 86'sı Almanya, 66'sı Güney Kore ve 62'si Çin firmaları tarafından kurulmuştur. 1999 yılı başı itibariyle Özbekistan'da 384'ü Türk sermayeli olmak üzere 3700 yabancı firma faaliyet göstermektedir(1).

1999 yılı başı itibariyle Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı tarafından bu ülkede dış ekonomik faaliyet yürüten 384 Türk sermayeli şirket tescil edilmiştir(2). Bu rakam yüksek gibi görünmesine rağmen bu firmaların çoğunluğu bu ülkede büyük yatırımlardan çok orta ölçekli işletme yatırımlarında kendini göstermektedirler.

Özbekistan'a yatırım yapacak Türk firmaları için belli başlı avantajlı alanlar hafif sanayi (özellikle deri işleme, ayakkabı, sarraciye, konfeksiyon, tirkoj ve halı üretimi), deterjan, temizlik ürünleri, makine, imalat, otomotiv ve yan sanayi ürünleridir(3). Bu ürünler birçok eski SSCB ülkesinde olduğu gibi Özbekistan'da da gelişme gösterememiş olup bu durum bu sektörlerde ileri olan Türk yatırımcılar için bir avantaj teşkil etmektedir Türkiye mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde ihracat yapmak isteyen Türk firmaları önündeki bürokratik engellemeleri kaldırmak zorundadır.

(1) İnternet, <http://www.deik.org.tr/yayinlar/ozbekistan/sec04.html>, 2000, s.4

(2) İnternet, <http://www.deik.org.tr/yayinlar/ozbekistan/sec04.html>, 2000, s.2

(3) İnternet, <http://www.deik.org.tr/yayinlar/ozbekistan/sec04.html>, 2000, s.4

Özbekistan'da Türk firmalarının üstlendikleri inşaat, yatırım gibi projelerin toplam değeri 700 milyon doları aşmaktadır. Özbekistan makamlarına göre 1997 yılı sonu itibariyle Türk firmaları bu ülkede 590 milyon dolar ve 137 milyon DM tutarında 29 yatırım projesi üstlenmiş ve 147.5 milyon dolar ve 34.4 milyon DM tutarında 7 projeyi tamamlamıştır. Özellikle 1995 yılından sonra kayda değer bir gelişme büyük Türk firmalarının Özbek piyasalarına yönelmesidir. Bunun sebebi de Özbekistan'ın dış yatırımcılara göstermiş olduğu bir takım kolaylıklardır. Türk firmaları Özbekistan'da telekominikasyon, taahüt, tekstil, gıda, kimya, madencilik, otomotiv ve yan sanayi, makine imalat alanlarında faaliyet göstermektedirler(1).Görüldüğü gibi Özbekistan'da yatırıma girişen Türk firmaları genelde hafif sanayi alanlarına ve dallarına yönelmişlerdir. Zaten Türk firmalarının büyük çoğunluğunun Bu ülkede ağır yatırım yapabilecek kapasitesi yoktur. Devlet bazında ise maalesef Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi bu ülkede de bir varlığı olmadığı gibi dış ülkelerde yatırımlarda bulunmak isteyen Türk Firmalarına bir çok zorluklar çıkarılmaktadır. Oysa bir çok ülke dışarıda yatırımlarda bulunan firmalarına büyük destekler vermektedirler.

Türk özel sektörü, sermaye ihtiyacı nispeten az olan imalat sanayi yatırımlarına ağırlık vermektedir. Başlangıç için olumlu görülebilecek bu yönelim, orta vadede tarım ve doğal kaynaklar alanlarında ortak projeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi her iki ülkenin de yararına olacaktır. Buna paralel yapılan çeşitli analizleri ışığında özel sektör kaynaklarının belirlenen önceliklere yönlendirilmesi için tedbir, teşvik ve diğer yönlendirici açların belirlenerek uygulamaya konulması büyük önem taşımaktadır.

(1) İnternet, <http://www.deik.org.tr/yayinlar/ozbekistan/sec04.html>, 2000, s.2,3

Bu kısımda verilen ekonomik veriler ve Türkiye'nin ve Özbekistan'ın şu andaki ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Özbekistan'ın ekonomik beklentilerine cevap veremediği görülecektir. Bağımsızlığın ilk yıllarında kardeş ülke sıfatıyla Türkiye'nin eteklerine yapışan Türk Cumhuriyetleri şu ana kadar geçen 10 sene zarfında beklentilerine Türkiye vasıtasıyla ulaşamayacaklarını anlamalarıyla birlikte Türkiye dışındaki ülkelere yönlerini çevirmeye başlamışlardır.

Şüphesiz bu durumun tek suçlusu Türkiye değildir Türk Cumhuriyetleri de ağabey gözüyle baktıkları Türkiye'den çok şeyler ümit etmişler bu beklentinin sonucunda da maalesef kendileri de ekonomik açıdan kendi üstelerine düşen vazifeyi istenildiği gibi yerine getirememişlerdir. Özellikle, Özbekistan sadece Türkistan bölgesinde değil bölge dışındaki bir çok Türkiye'nin adı geçen projelere şiddetle karşı çıkmıştır. Özellikle, Türkmenistan-Türkiye doğalgaz boru hattı projelerine Özbekistan'ın bakış açısı oldukça olumsuzdur. Geçmiş Türklüğe dayanan ve dini bağlarımızın da bulunduğu Özbek Hükümetinin Türkiye aleyhindeki tutum ve davranışlarını anlamak mümkün değildir. Şüphesiz, Özbekistan'ın Türkiye'ye karşı takındığı bu olumsuz politikaların altında Özbekistan hükümetinde varlığını halen devam ettiren komünist kalıntısı politikacıların bir takım siyasal emelleri yatmaktadır. Bu politikacıların arkasında Rus parmağı olduğu da bir gerçektir. Rusya eski SSCB 'ndeki hegemonyasını bu ülkelerdeki kendi görüşündeki politikacılarla devam ettirmek istemektedir. Türkiye'de maalesef Rusya'nın bu emellerine alet olmaktadır. Örneğin, Türkiye doğalgazı Türkmenistan'dan alması halinde çok ucuza mal edebilecekken, aynı doğalgazı Rusya üzerinde " **Mavi Akım** " projesi ile almak isteyerek çok daha pahalıya mal etmektedir.

3.3.1.Özbekistan-Türkiye Arasındaki Finans İşlemleri

Öncelikle şunun belirtilmesi gerekir ki kanımızca Özbekistan, Türkistan'daki Türk Cumhuriyetleri içinde, Türk gerçeğine en uzak olan ülkedir. Özbekistan devlet bazında Türk gerçeğini asla kabul etmemektedir ve Özbek halkı içinden de Türk olma bilinci diğer Türk Cumhuriyetlerine oranla oldukça düşüktür. Ayrıca Özbek hükümetinin Türk gerçeğine bakış açısı oldukça menfidir. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilere de olumsuz yönde yansımakta ve karşılıklı finans işlemleri bir türlü istenilen ölçüye gelememektedir.

İki ülke arasında Eximbank'ın Özbekistan'a kredi vermesi yönünde iyi niyet protokolü 1992 yılında imzalanmıştır. Mart 1999 yılına kadar Özbekistan'a 125 milyon dolar ihracat kredisi, 250 milyon doları da proje kredisi olmak üzere 375 milyon dolarlık kredi açılmış ve bu kredinin 320 milyon dolarlık bölümü kullanılmış ve geri kalan kısmında kullanılması Özbekistan tarafından uygun projelerinin Türk Eximbank'a iletilmesi sayesinde olacaktır(1).

Türk Eximbank ile Özbekistan Cumhuriyet Dış Ekonomik İşlemler Milli Bankası arasında Türk ihracatçılarına uygulama esaslarının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Özbekistan'a yapacakları mal ihracatı için , ticari bankalar nezdinde Türk ihracatçıları lehine uygulama esaslarında belirtilen mallara ilişkin olarak açılacak akreditelerin FOB bedellerinin % 100'ünün finansmanını temin etmek amacıyla 1992 tarihinde toplam 200 milyon ABD doları tutarında kredi anlaşması imzalanmıştır.Bu kredi kapsamında Türkiye'den Özbekistan'a Türk menşeeeli yerli katkı payı veya

(1) DEİK Bülteni, a.g.b. , s. 10

katma değer oranı asgari % 50 olan ve Eximbank'ca belirlenen mallar ihraç edilebilecektir. Katkı payı veya katma değer oranı % 50 'nin altında olan malları için açılacak akreditiflerin bu kredi kapsamında finanse edilmemektedir. Katkı payı veya katma değer oranı kriterlerinin uygunluğunun tespiti Türk Eximbank'ın yetkisindedir. Türk Eximbank ile Özbekistan arasında Proje/ Yatırım finansmanına ilişkin 50 milyon dolarlık çerçeve anlaşması 10.09.1992 tarihinde Ankara'da parafe edilmiştir. Ancak taraflar , 5.11.1992 tarihinde 250 milyon dolar toplam kredinin 125 milyon dolar mal ihracatı için , 125 milyon dolar proje ve yatırım finansmanına taksimi için değişiklik konusunda mutabık kalmışlardır(1).

3.3.2.Türkiye'nin Özbekistan'da Çeşitli Sektörlerde Yapmış Olduğu Yatırımlar

Dünya Bankası verilerine göre, 1993-1996 döneminde Özbekistan'a sırasıyla 85, 120 ve 150 milyon dolar değerinde yabancı sermaye yatırım gerçekleşmiştir. Ülkedeki şirket, ortaklık, şube vs şekillerde faaliyette bulunan yaklaşık 1800 yabancı sermayeli kuruluş tarafından 1995 yılında 60 milyon dolara yakın ihracat gerçekleşmiştir(2).Özbekistan'da üç yıllık bir dönem içinde 1800 'e yakın yabancı menşeli kuruluş tarafından ihracat gerçekleştirilmesine rağmen, bu kadar sayıca fazla kuruluşun sadece 60 milyon dolar lık bir ihracat yapabilmeleri, onların henüz yeterli ekonomik potansiyele ulaşmadıklarının göstermektedir.

(1) TİKA, **Özbekistan Ülke Raporu**, 1995, s.27

(2) Andican, A.,**Türk Cumhuriyetlerinde Ticaret ve Yatırım Ortamı**, Ankara, 98, s. 42

Özbekistan'da Yabancı sermayeli teşebbüslerde sayı itibariyle ABD ve Türkiye başı çekmektedir. Bir çok Türk firması Özbekistan'da bir çok iş kollarında yatırıma girişmişlerdir. Aşağıda Özbekistan'da yatırım yapan Türk firmaları ve yatırım konuları verilmiştir.

Bursel şirketi ile bir Japon şirketi Taşkent'te Çinaz iplik fabrikası kurmuştur. Bunun yanında gömlek fabrikası, 2 adet çorap fabrikası, nevresim fabrikası ve yukarıda belirtilen iplik fabrikası haricinde iki tane daha iplik fabrikası kurmuştur. **KOÇ-RAM** Dış Ticaret şirketi ise Semerkant Koç Oto Sanayi (otobüs ve kamyon üretimi) **Arçelik**; Beyaz Eşya Fabrikası, **YÜKSEL** şirketi, Urgenç şeker fabrikası, **GAMA END.TES.** İmalat ve Montaj sanayi; Buhar rafinerisi, çelik ve mekanik montaj işleri, **TEKFEN** inşaat ve tesisat şirketi; Namangan iplik fabrikası, **Ekinciler** Holding; sargı bezi ve bandaj üretimi ve iki adet tekstil fabrikası, **YAZEKS** İç ve Dış Ticaret; Tekstil fabrikaları, **Lain Alarko**; sigara fabrikası, **NUREFŞAN**; ekmek ve mermer fabrikaları, **ASTOP** Dış Ticaret; iplik fabrikaları, **NURTOP** Tekstil; tekstil fabrikaları, **CEM** Madeni Eşya; mutfak eşyası fabrikaları kurmuşlardır(1).Türk yatırımcıların, yatırım alanları görüldüğü gibi genelde tekstil üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun da nedeni, Türk Özel Sektörün tekstil alanında bir çok ülkenin ilerisinde yer almasındandır.

Özbekistan'da Türk firmalarının üstlendikleri inşaat, yatırım gibi projelerin toplam değeri 700 milyon doları aşmaktadır. 1997 yılı son itibariyle Türk firmaları bu ülkede 590 milyon dolar ve 137 milyon DM tutarında 29 yatırım projesi üstlenmiş ve 147.5 milyon dolar ve 34.4 DM

(1) TİKA, *Avrasya Dosyası*, sayı 115, Mart, 1999, s. 4

tutarında 7 projeyi tamamlamıştır. Türk firmaları Özbekistan’da telekom, taahüt, tekstil ve konfeksiyon, gıda, otomotiv alanlarında faaliyet göstermektedir. Bu sektörlerin içinde tekstil ağırlıklıdır. Türk firmalarının yeni yatırım projeleri ise inşaat malzemeleri, ilaç, sağlık, gıda sanayilerine doğru yönelmektedir(1).

Bir çok Türk iş adamı hizmet sektöründe de Özbekistan’da bir çok yatırıma imzalarını atmışlardır. Hizmet sektöründe Türk işadamlarının yanı sıra Türkiye devlet bazında da Özbekistan’da kendini göstermektedir. Özellikle eğitim alanında okullarla Türkiye kendini bu ülkede göstermektedir.

Özbekistan’ın önemli bir özelliği bir çok yabancı otomotiv şirketinin bu ülkeyi üs olarak seçmeleridir(2).Bunu iyi değerlendiren Türk iş adamları Özbekistan’da otomotiv servisleri alanında önemli yatırımlara girerek bu ülkede bir çok tamir servisleri açmışlardır.

Türk ticari bankaları tarafından Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ‘ın yanı sıra Özbekistan’da da ortak bankalar kurulmuştur. Haberleşme alanında ise Türk Telekom tarafından Azerbaycan, Kazakistan, ve Özbekistan’da TRT yayınlarının izlenebilmesi amacıyla gerekli tesisat kurulmuş ayrıca tüm bu ülkelerde telefon ve posta hizmetleri başlatılmıştır (3).

-
- (1) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s.10
(2) Turan, A., **“Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler“**, Yeni Türkiye Dergisi, 97/15, s. 798
(3) Sayit, Y., **“Türkiye’nin Türk Dünyasındaki Ekonomik Girişimleri”**, Yeni Türkiye Dergisi, 97/15, s. 783

1992-1996 döneminde Türk Dünyasından Türkiye'ye 14966 öğrenci gelmiş bu öğrencilerin 5421'i ya okulunu bitirmiş, ya başarısızlık sebebiyle veya ilgili hükümetin bir kısım öğrencilerini geri çekmesi sonucu ülkesine dönmüştür(1)

TABLO 15 : 1996-97 ÖĞRETİM YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ VE TÜRK DÜNYASINDAN GELİP TÜRKİYE'DE OKUYAN ÖĞRENCİLER (20 ŞUBAT 1997 İTİBARIYLA)

Ülkeler	Orta Öğretim	Ön Lisans	Lisans	Y.Lisans	Doktora	Toplam
Azerbaycan	16	159	1495	12	1	1793
Kazakistan	7	157	826	33	29	1178
Kırgızistan	29	147	500	28	41	804
Özbekistan	-	61	324	23	1	438
Türkmenistan	349	677	1031	11	11	2226
Diğer Asya	20	312	1079	65	2	1710
Balkanlar	116	110	913	14	-	1396
Genel Toplam	537	1623	6168	186	85	9545

Kaynak : (), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı - 1996 / 2000 (1998 Yılı Programı), sayfa 73

Tablodan da görüleceği üzere, Özbekistan'ın Türkiye'deki öğrenci sayısı sadece 438 'dir. Bunun sebebi, Özbekistan hükümetinin, bu ülkenin Türkiye 'de bulunan muhalefet liderleriyle bu öğrencilerin görüşmeler yaptıklarını iddia ederek 1992-93 ders yılında 1120 ve 1993-94 öğretim yılında 244 öğrenci olmak üzere toplam 1364 öğrenciyi geri çekmesidir. Zaten Özbekistan'da Türk bilinci diğer Türk Cumhuriyetlerindeki kadar gelişmemiş olduğundan dolayı Özbek Hükümeti başlangıçtan beri Özbek öğrencilerin Türkiye'ye gönderilmeleri fikrine sıcak bakmamıştır.

(1) (), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı - 1996 / 2000 (1998 Yılı Programı), s. 73

TABLO 16 : TÜRK MÜTAÜHHİTLER BİRLİĞİ ÜYELERİ TARAFINDAN TÜRK CUMHURİYETLERİNDE ALINAN İŞ HACMİ VE TÜRKİYE’NİN BU ÜLKELERDEKİ DİREK YATIRIMLARI 1991-1996 (MİLYON DOLAR)

Ülke	Toplam İş Sayısı	Tamamlanan İş (M.\$)	Devam Eden (M \$)	Toplam (Mil.\$)	Direkt Yatırım (Mil.\$)
Azerbeycan	15	49.2	235.1	284.3	25.5
Kazakistan	33	228.4	420.9	649.3	29.9
Kırgızistan	4	34.8	72.9	107.7	11.1
Türkmenistan	47	299.7	223.4	523.1	3.4
Özbekistan	9	27.6	203.5	231.1	4.9
Toplam	108	639.7	1.155.8	1.795.5	74.8
BDT Toplam	397	4.768.5	3.815.3	8.863.8	

Kaynak: Çarıkçı, E., "Türk Cumhuriyetleri Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye'nin Katkıları", Yeni Türkiye Dergisi, 97/15, s. 770

Tablodan görüleceği üzere 1991-1996 döneminde Türk müteahhitleri Özbekistan’da toplam 9 iş almış, 27.6 milyon dolarlık işi tamamlamıştır. Devam eden yatırımın miktarı ise 203.5 milyon dolarlıktır. Tabloda dikkat çeken nokta Türk müteahhitlik firmalarının bu ülkede almış oldukları iş sayısı bakımından bu ülkenin Kırgızistan’ın ardından ikinci sırada gelmesidir. Oysa bu durum Kırgızistan için normal olmakla beraber Özbekistan için anormal bir durumdur. Çünkü, Özbekistan Türkistan’ın en kalabalık ülkesi olmasına rağmen yukarıdaki durum oldukça düşündürücüdür.

3.3.3.Türkiye'nin Dış Ticaretinde Özbekistan'ın Yeri

Henüz genç bir cumhuriyet olan Özbekistan, bağımsızlığın ilk yılları olmasına rağmen Türkiye'nin dış ticaretinde belirli bir konuma gelmeyi başarmıştır. Özellikle, Türk yatırımcıların bu ülkede yapmış olduğu yatırımlar iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasına sebep olmuştur. Lakin, Türkiye'nin dış ticaretinde Özbekistan henüz istenilen seviyeye gelememiştir.

Türkiye'nin 1994 yılında ihracatı 18.105.900.000 \$, ithalatı ise 23.270.000.000 \$, 1995 yılında ihracatı 21.637.000.000, ithalatı ise 35.709.000.000 \$, 1996 yılında ihracatı 23.224.500.000, \$ ithalatı 43.626.700.000 \$, 1997 yılında ihracatı 26.261.100.000 \$ ithalatı ise 48.558.700.000 \$, olarak gerçekleşmiştir(1).

Tablo 11' in ve yukarıdaki verilerin değerlendirilmesine göre 1994 yılında Türkiye'nin toplam ithalatında Türkmenistan'ın oranı % 0,33 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1995'de % 0.17, 1996 'da % 0.12, 1997 'de % 0.01 olmuştur. 1994 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında Türkmenistan'ın oranı % 0.03, 1995 yılında % 0.06, 1996 'da % 0.09, 1997 yılında % 0.08 olarak gerçekleşmiştir.

Verilerden görüleceği gibi, 1994-1997 yılları arasında Türkiye'nin ihracatında Türkmenistan'ın oranının çok düşük bir seviyede olduğu ortalamanın da binde 15 oranında seyrettiği görülecektir. Aynı şekilde Türkiye'nin toplam ithalatında Özbekistan'ın oranına bakıldığı zaman bu oranın binde % 6 seviyesinde olduğu görülecektir. Bilindiği gibi Türkiye

(1) İTO, **Rakamlarla Türkiye Ekonomisi**, 1999, s.24

ile Özbekistan dil, din, ırk ve coğrafya yakınlığı gibi bir çok avantajlara sahip olmalarına rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler bir türlü istenilen ölçüye gelememiştir. Yukarıdaki verilerden görüleceği üzere Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatında Özbekistan'ın oranı ortalama binde 6-15 seviyelerinde seyretmektedir. İki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi ortalama 210 milyon dolar (1) gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari ilişkilerin henüz beklenen seviyeye gelmemiş olmasının bir çok nedenleri vardır. En önemlisi Türkiye, Özbekistan'ın ekonomik beklentilerine cevap verebilecek konumda bir ülke olamamasıdır(2). Ayrıca Türkiye'nin dış baskılar nedeniyle Özbekistan'la olan ekonomik ve siyasi ilişkilerine yeterince özen göstermemesi (3) Özbekistan halkında ve hükümetinde Türklük bilinci diğer Türk Cumhuriyetlerine nazaran çok daha az gelişmesi yüzünden Özbek Hükümetinin Türkiye'ye ve Türk yatırımcılara sıcak bakmaması iki ülke arasındaki ulaşım problemleri, Özbekistan'ın finans sisteminin henüz tam gelişmemiş olması gibi sebeplerde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin istenilen seviyeye ulaşamamasına sebebiyet vermiştir. Ancak, Özbek Hükümetinde Türkiye ve Türkler lehine olabilecek olumlu gelişmelerin yanında Türkiye'nin de Türkistan bölgesine yapacağı ciddi manadaki siyasi ve ekonomik yatırımlar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yanında siyasal ilişkilerinde gelişmesini sağlayacaktır.

(1) DEİK Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart, 1999, s.10

(2) İTO, **Ekonomik Rapor**, 1999, s.12

(3) Sayit, Y., **a.g.m.**, s.784, 785

1992'den 1995'e, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret hacmi (ihracat+ithalat) 227 milyon dolardan 832 milyona ulaşmıştır. 1996 yılında Türkiye'nin ihracatında kardeş ülkelerin payı % 3.3 dolayına ulaşmıştır. Bu ülkelerden yeteri kadar ithalat yapamadığımız için 1992'den 1995'e Türkiye'nin dış ticaret fazlasının yaklaşık 80 milyon dolardan 258 milyona yükselmiştir. 1995 ve 1996 'nın ilk yarısı mukayese edildiğinde Türkiye'nin dış ticaret fazlasının 47.5 milyon dolardan 139 milyona fırladığı ortaya çıkmaktadır(1). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile yapmış olduğu ticarete fazla vermesi ilginç bir durumdur çünkü Türkiye dünyada ticaret yapmış olduğu aşağı yukarı bütün ülkelerde özellikle Avrupa ülkelerinde ticaretinde büyük açıklar vermektedir. Türk Cumhuriyetleri henüz yeni bağımsızlıkları kazanmış ve henüz ekonomileri rayına oturmamış ülkeler olduğundan ve bu ülkeler genelde dış ticarete ağabey Türkiye'yi tercih ettiklerinden dolayı Türkiye'nin bu ülkelerle yapmış olduğu ticaret fazla vermektedir.

1996 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin dış ülkelere yapmış olduğu direkt yatırım tutarı bir milyar 25 milyon dolara ulaşmış olup bu miktarın 291 milyon doları İngiltere'ye, 207 milyon doları da Almanya'ya yapılmıştır. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yapmış olduğu direkt yatırım miktarı ise 75 milyon dolara ulaşmıştır. Burada da 29.9 milyon dolarla Kazakistan birinci, 25.5 milyon dolarla Azerbaycan ikinci, 11.1 milyon dolarla Kırgızistan üçüncü, 4.9 milyon dolarla Türkmenistan dördüncü ve sadece 3.4 milyon dolarla Özbekistan sonuncudur. Bu ülkelere yapmış olduğumuz yatırımların % 60-70'i imalat sanayine geriye kalanı da bankacılık, sigortacılık, turizm ve ulaştırma gibi hizmet sektörlerine ve madencilikçe dağılmıştır(2).

(1) Çarıkçı, E., " Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye'nin Katkıları ", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran 1997, s. 770

(2) Çarıkçı, E., a.g.e., s. 770

3.4.Özbekistan'ın Para Politikaları ve İki Ülke Arasındaki Kredi İlişkileri

Özbekistan yabancı sermaye için uygun bir atmosfer oluşturma çabalarını halen sürdürmektedir. Bununla beraber sermayenin kullanımı ve transferinde önemli kısıtlamalar mevcuttur. Söz konusu kısıtlamalar 1996 yılında uygulanmaya başlanmış ve cari hesap konvertibilitesi ve diğer ticari kısıtlamaları kapsamaktadır. Özellikle bankalardaki döviz veya yerel hesaplardan para çekilmesinde kontrollerle karşılaşmaktadır. Bu kontroller yatırımcıların faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmelerinde problemlere yol açmaktadır. Uygulamaya konulan bu kısıtlama ve kontroller sonrasında IMF, 1996 yılı sonunda stand-by anlaşması görüşmelerini askıya almıştır. Bu konudaki en son gelişme Özbekistan Başkanı'nın 2000 yılında cari hesaplara konvertibilite getirilmesi yönünde çıkartmış olduğu kararnamedir. Bu çerçevede IMF 'in onayı olmadan uluslararası ödemelere ve transferlere kısıtlamalar getirilmemesi şartı kabul edilmiştir. Özbekistan'da yerleşik bir kişinin döviz cinsinden elde ettiği gelirleri, Özbekistan'a getirmesi ve bunun % 50'sini suma çevirmesi zorunludur. Döviz kurlarının sum karşısındaki değeri Merkez Bankasınca belirlenmektedir(1). Özbekistan dünyadaki finans kurumlarıyla özellikle de IMF ile olan ekonomik ilişkilerine oldukça dikkat etmesi gerekmektedir çünkü, dünyada IMF ile anlaşma içine giren hemen hemen bütün ülkeler ekonomik hüsrarla karşılaşmışlardır.

Türkiye ile Özbekistan arasında Eximbank'ın Özbekistan'a kredi vermesi yönünde iyi niyet protokolü 1992 yılında imzalanmıştır. 1999 yılına kadar Özbekistan'a 125 milyon dolar ihracat kredisi, 250 milyon

(1) İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, **Avrasya Ekonomi Bülteni**, Ocak-Mart, 1999, s. 15

doları da proje kredisi olmak üzere 375 milyon dolarlık kredi açılmış ve bu kredinin 320 milyon dolarlık bölümü kullanılmıştır. Kredinin geri kalan kısmının kullanılması Özbekistan tarafının uygun projelerini Eximbank'a iletmesi sonucunda olabilecektir(1).

(1) İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, **Avrasya Ekonomi Bülteni**, Ocak-Mart, 1999, s. 15

SONUC

Özbekistan kanımızca Türkistan bölgesinde mercek altına alınması gereken en önemli ülkedir. Bunun en önemli sebebi Özbekistan'ın sahip olduğu zengin altın ve doğalgaz yataklarıdır. Ayrıca, Türkistan bölgesinde nüfus bakımından en kalabalık ülke Özbekistan'dır. Özbekistan bu olumlu avantajlarını iyi kullanması halinde bölgesinde lider ülke olabilecektir.

Tezimizin giriş kısmında da belirttiğimiz gibi Türkiye-Özbekistan ekonomik ilişkileri bu ülkenin bağımsızlığından günümüze hemen hemen hiç gelişmemiş kısır döngülerle uğraşan iki ülke hükümetleri bu durumun sorumlusudur. Lakin, bu durumda büyük sorumluluğu Özbek Hükümeti taşımaktadır. Özbek Hükümetinin Türk ismine ve Türkiye'ye karşı akıl almaz olumsuz politikaları iki ülke arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkileri günümüzde çıkmaza sokmuştur. Özbek Hükümetinin bu olumsuz politikalarına;

1-Taşkent'te yayınlanan bir gazeteyi kullanılan Türk kelimesi yüzünden kapatması,

2-Özbekistan'da içinde Türk kelimesi bulunan bütün köylerin isimlerinin değiştirilmesi,

3-Türkiye-Türkmenistan doğalgaz boru hattı projesine şiddetle karşı çıkması,

4-Ülkesindeki Türk azınlığa karşı uygulanan linç ve asimile politikaları

-örnek olarak gösterilebilir. Özbek Hükümetinin bütün bu olumsuz politikalarının yanında Türk Hükümeti'nin de tutarlı bir Türkistan politikası izleyememesi ve Türk ekonomisini oldukça geri olması, iki ülke arasındaki ilişkileri günümüzde çıkmaza sokmuştur.

Türkiye'nin ekonomik göstergelerine bakıldığı zaman 1997 yılı içinde kişi başına düşen milli gelirin 3.048 \$, 1998 yılı için ise 3.224 \$ olarak gerçekleştiği ve bu rakamın gelişmiş ülkelerin rakamlarından oldukça düşük olduğu görülecektir. Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığı zaman 1997 yılında ihracatının 26.261.000.000 \$ ithalatının ise 48.558.700.000 \$ olarak gerçekleştiği, 1998 yılında ise ihracatın 26.881.400.000 \$ ithalatın 45.921.200.000 \$ olduğu ve bu iki yıl içinde de Türkiye'nin dış ticaretinin ortalama 20.668.000.000 \$ açık verdiği görülecektir. Türkiye genel olarak serbest piyasa ekonomisine geçtiği bütün yıllarda dış ticaretinde açık vermiştir. Ayrıca bilindiği gibi Türkiye'de enflasyon oranı gayri resmi rakamlara göre ortalama % 100'ler seviyesindedir. Türkiye hakkındaki bütün bu rakamlar dikkate alındığı zaman Türkiye'nin ekonomik olarak Özbekistan'ın beklentilerine cevap verebilecek potansiyelde bir ülke olmadığı açıkça görülecektir. Ayrıca, sanayileşmemiş bir ülke olan Türkiye'nin, Özbekistan'a teknoloji transferi yapmasını beklemekte hayalcilik olacaktır.

2001 yılına ulaştığımız şu günlerde Özbekistan-Türkiye ekonomik ilişkileri başlangıçta hedeflenen rakamların çok gerisinde kalmıştır. 1992 yılında 75 milyon dolar olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1997 yılında en yüksek rakam olan 297 milyon dolara ulaşmıştır. 1998 yılında ise 230 milyon dolarda kalmıştır. Bu rakam bölgesinde lider ülke konumunda olan iki ülke için oldukça düşük bir rakamdır.

Türk ve Özbek Hükümetleri iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin bu kötü gidişatına bir dur demelerinin zamanı gelmiştir. Bunun içinde iki ülke hükümetlerinin radikal kararlar alarak bu bağlamdaki girişimlerine başlamaları gerekmektedir.

EK : ÖZBEKİSTAN EKONOMİK MEVZUATI(1)

Bu mevzuat, Özbekistan'da faaliyette bulunan yabancı ülkelerin ekonomik girişimleri ile ilgili başlıca ilkeleri ve hukuki kuralları ve de Özbekistan'da bu hususlarla ilgili devlet yönetmeliklerini ve devlet resmi kuruluşlarının yetkilerini tarif etmektedir. Bu mevzuat Özbekistan'daki yabancı ekonomik faaliyetlerinin bütün türlerini kapsamaktadır.

Yabancı Yatırımlar Hakkındaki Özbekistan Kanunu;

Genel Hükümler

Madde 1

Özbekistan Cumhuriyetindeki yatırımcılar;

-Yabancı devletler

-Yabancı tüzel kişiler

-Uluslararası organizasyonlar

-Yabancı vatandaşlar ve vatandaşlığı olmayan vatandaş ve kişilerin kuruluşları

-Yurt dışında sürekli ikamet eden Özbekistan Cumhuriyet vatandaşları olacaktır.

Madde 2

Yabancı yatırımlar, yabancı yatırımcılar tarafından girişimcilik projeleri ve diğer aktivitelere yönlendirilen tasarruf, finansal ve entellektüel değerlerdir. Bu değerler aşağıdaki gibidir;

-Para, mevduat, tahvil ve hisseler, sigorta poliçeleri ve diğer güvenceler ;

-Taşınabilirler ve gayrimenkuller;

-Müelliflik ve diğler entellektüel değlerlerden kaynaklanan mülk ve mülksüzlük hakları;

-Özbekistan Cumhuriyeti tüzel teşebbüsleri ve vatandaşları tarafından kullanılan doğall kaynaklar , arazi ve mülk kiralama hakları

Madde 3

Yabancı yatırım şekilleri;

Yabancı yatırımcılar Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde şu şekilde yatırım yapabilirler:

-Özbekistan Cumhuriyeti gerçek ve tüzel kişilerile kurulan bankalar, sigorta şirketleri ve diğler organizasyonlar,

-Tamamiyle yatırımcılara ait olan teşebbüsler, bankalar, sigorta şirketleri ve diğler işletmelerin kuruluş,

-Mülk hisse, tahvil ve diğler güvencelerin edinimi,

-Kendi kendilerine, ya da tasarruf hakkı sahibi Özbekistan Cumhuriyeti gerçek ya da tüzel kişilerin katılımıyla, doğall kaynakların kullanımını da içeren mülk hakları edinimi,

Madde 4

Yabancı yatırımcılarla birlikte olan teşebbüsler, yabancı yatırımcılar ortaklıkları (joint Ventures) ve tamamiyle yabancı yatırımcılara ait ortaklıklar (Foreign Enterprises).Bunlar Özbekistan Cumhuriyeti yasalarına tezat teşkil etmeyen her şekilde çalışabilirler.

Yabancı Yatırımcıların Hakları Ve Görevleri;

Madde 5 Yabancı yatırımcıların hakları

1-Yabancı yatırımcı, yatırımın miktarını ve sahasını kendi takdiriyle belirleyebilir, yatırımın gerçekleşmesi için gerekli gerçek ve tüzel kişileri çalıştırabilir.

2-Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarındaki, güvence ve kredi çıkarmak için, kredi tiplerinden finans sağlamaya izinlidir.

3-Yabancı yatırımcı, Özbekistan Cumhuriyeti ve Uluslararası yasalara istinaden, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları ya da dışında, ticari işlemleri ve yeniden yatırımları da içeren yatırım ürünleri ve objelerini elde tutma, kullanma ve satmaya izinlidir.

Yabancı yatırımcının kararına göre, yatırımların ve yatırım ürünlerini, sahip olma, kullanma ve satma hakkı, kanunla belirlenen prosedüre göre kanuni kişilere ve diğer vatandaşlara devredilebilir.

Tanımlanan hak transferi durumunda şahıslararası ilişkiler karşılıklı anlaşmalara göre düzenlenir.

Yabancı Yatırım Garantileri;

Madde 6 Yabancı Yatırımcıların Haklarının Garantileri

Özbekistan Cumhuriyeti, sınırları içinde, Uluslararası kanunların everensel saygınlıkları normlarına istinaden yabancı yatırımcıların yatırım aktivitelerindeki haklarını korumayı garanti eder.

Devlet dairelerinin ve bu darelhereni resmi kişilerinin Özbekistan Cumhuriyeti kanununa göre yabancı yatırımcıların ekonomik aktivitelerine müdahale yetkisi yoktur.

Madde 7 El koyma ve ulasallaşma hakkında garantiler

Özbekistan Cumhuriyetin'de yabancı yatırımlar ulusallaştırma konusu değildir.

Yabancı yatırımlar, doğal afetler, kazalar, salgın ve diğer olağanüstü olaylar dışında el koyma söz konusu değildir.

Yabancı Yatırım Teşebbüslerinin Kurulması:

Madde 8 Yabancı Teşebbüslerinin Kuruluşu

Yabancı bir teşebbüs izin ile Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Bakanlar Kurulunun kabul ettiği prosedüre göre bir ya da daha çok yabancı yatırımcı tarafından kurulur.

Madde 9 Yabancı Yatırımcı Teşebbüslerinin Kaydı

Yabancı yatırım teşebbüsü, Özbekistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığına kayıt konusu teşkil eder ve kaydın yapıldığı andan itibaren tüzel kişi hakkı elde eder. Yabancı yatırımlar teşebbüsünün kaydıyla ilgili bilgi basında yayınlanır.

Yabancı Yatırım Aktiviteleri İle İlgili Genel Prensipler;

Madde 10 Şubeler ve Temsilcilikler

Yabancı yatırım teşebbüslerinin Özbekistan Cumhuriyeti kanununa göre, Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde tüzel kişi haklarıyla şube, temsilcilikler ve tüzel kişilik statüsü olmadan diğer özel görevli alt şubeler kurmaya hakları vardır.

Yabancı yatırım teşebbüsleri, Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarının ötesinde, şube, temsilcilikler ve diğer alt şubeler kurabilirler.

Madde 11 Teşebbüslerin Ekonomik Ortaklıkları

Yabancı yatırım teşebbüsleri, Özbekistan Cumhuriyeti yasalarına göre, gönüllü dernekler, ortaklıklar, şirketler, Konsorsiyumları Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde kurulabilir.

Madde 12 Döviz Karşılanması

Yabancı yatırım teşebbüslerinin tüm döviz harcamaları, kanunla izin verildiği gibi, kendi döviz işlemleri ile güvence altına alınmalıdır.

Kendi parasal karşılımlarını da, yeni kurulmuş dernekler, konsorsiyumlar ve oradaki diğer organizasyonel müesseselerin çatısı altında güvence altına almalıdır.

Madde 13 İhraç Ve İthal Ürünü

Yabancı yatırım teşebbüslerinin, lisans olmadan kendi imalatlarını, ihraç, iç pazarda satmak ve üretimleri için gerekli malları da

ithal etme izni vardır. İhraç edilebilir imalat ürünleri ve kendi ihtiyaçları için teşebbüsler tarafından ithal edilecek malların belirlenmesine ilişkin prosedürler, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Bakanlar Kurulunca, uluslararası uygulamalarla oluşturulmuş malların kaynağının belirlenmesi kuralına uygun olarak karar verilecektir. Kendi imalatı olan ürünlerin ihracından elde edilen parasal gelirlerin tümü, vergiler ve diğer aktarımlar yapıldıktan sonra teşebbüsün tasarrufuna kalacaktır.

Madde 14 Gümrük Resmi

Yatırımcının hissesi şeklinde Özbekistan Cumhuriyetine ithal edilen mülkler gümrük resmine tabi değildir ve ithalat vergisine konu olamaz

Yabancı yatırım teşebbüslerinin yabancı çalışanlarının kendi ihtiyaçları için Özbekistan Cumhuriyetine ithal ettikleri mülkler gümrük resmine tabi değildir.

Yabancı Yatırımcı Tarafından Güvence Edinimi;

Madde 15 Devlet güvencelerinin elde edilmesi

Yabancı yatırımcı tarafından devlet güvencesi alınması kanunla oluşturulan prosüdüre göre neticelendirilir.

Madde 16 Tüzel Kişilerin Güvence Edenimi

Yabancı yatırımcılar Özbekistan Cumhuriyeti tüzel kişilerin hisseleri birikimleri ile diğer güvencelerini elde etmeye izinlidir.

Edinim ile ilgili şartlar, ilişkiler ve prosedürler kanunla oluşturulur.

Vergi Mevzuatı

Özbekistan Cumhuriyeti, 1995 yılı Devlet Bütçesinin düzenlenmesinde, aşağıdaki hususlar vergi sisteminde reformlar yapılarak değiştirilecektir.

Genel Amaçlar:

- Tüzel Kişilerden alınacak vergi miktarının azaltılması.
- Mal üretiminin artırılması, satış hacminde artış, iş adamlarının yatırımlarını teşvik ve karlarının artırılması
- Doğal kaynaklar ve mal mülk vergilerinde artış sağlanması
- Vergi sisteminde mümkün olan basitliğin sağlanması, istikrara önem verilmesi
- Cumhuriyetin genel devlet bütçesine katkılarının artırılması

Vergi Sisteminin Yerleştirilmesi İçin:

- KDV 1 Ocak 1995 'den itibaren % 20 'den, % 18'e düşürülecektir
- İşletmelerde, gelir vergisi yerine en çok % 38 oranında kar vergisi konulacaktır.
- Çiftçilik, özel işletmeler, ticaret işletmeleri ve yabancı sermayeli işletmeler için vergi muafiyeti uygulaması devam edecektir.
- Kardan vergi alınırken, mal üretimi, işçilik ve hizmetler için tesbit edilen vergi miktarlarında % 3 oranında katsayı uygulanacaktır.
- İşletmelerin bilanço karlarının % 30 'dan % 50 ye kadar olan kısmı için, yatırımların artırılması, araç gereç temini, üretim artışı gibi maksatlar % 5 vergi indirimi sağlanacaktır. Bilanço karının % 50 'den fazlası bu amaçla kullanılırsa % 10 düşük katsayı uygulanacaktır.

-Kuruluş şekli ne olursa olsun, işletmelerin sosyal amaçlı harcamaları, konut edindirme ve kültürel faaliyetlere ayırdıkları kaynakların % 50'si vergiden muaf tutulacaktır.

-En düşük vergi geliri asgari ücretin 4 katı olarak belirlenecektir.(götürü vergi)

Vergi Uygulamasının Kalktığı Durumlar;

-Yurt dışına ihraç edilen ham madde ve mallardan vergi alınması.

-Vatandaşlardan alınan gelir vergisi hakkındaki kanunun çiftçilere uygulanması

-Ormancılıkla uğraşanlardan alınan vergi

-Amortisman kesintilerinden alınan vergi

Kar Transferi

Özbekistan'dan yurt dışına karların tamamı transfer edilebilmektedir. Bunun için şirketin kuruluşunda alınan "Exchange Conversion Licence" yeterlidir. Döviz transferinde şu anda Özbekistan'da bir sorunla karşılanmamaktadır. Transferler National Bank of Uzbekistan, Uzpromstroibank, Uzdatbirkorbank ve Uzagroprombank kanalı ile yapılabilmektedir. Bir Ziraat Bankası kuruluşu olan UT BANK ülkede gerçek bankacılık anlayışı ile çalışan bankaların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- 1-Andican, Ahad; **Değişim Sürecinde Türk Dünyası**, Emre Yayınları, İstanbul 1996
- 2-Andican, Ahad; **Türk Cumhuriyetleri Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayiler Sektörü Ticaret ve Yatırım Ortamı**, Devlet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- 3-Andican, Ahad; **Türk Cumhuriyetleri ve Akaraba Ülkelerde Ticaret Müteahhitlik Yatırım İmkanları**, Devlet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- 4-Andican, Ahad; **Türk Cumhuriyetleri Ticaret ve Yatırım Ortamı ve Mali Sektör**, Devlet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998
- 5-Artam, Atilla; **Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri**, Sabri Artam Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993
- 6-Baysal, Kubilay; **Türkiye Ekonomisi**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984
- 7-Beningsen, A- Lemencier, C., **Setepde Ezan Sesleri**, İstanbul, 1981
- 8-Behar, Büşra-Özdoğan, Günay; **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993
- 9-Dikbaş, Kadir; **Değişen Türkmenistan**, İş Hayatı Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 1997

10-Emin, Leon; **Muslims in The USSR**, APN Yayınevi, Moscow, 1984

11-Erbay, Yusuf; **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 96

12-Ersun, Cengiz-Palacıoğlu, Tezer; **Azerbaycan Ülke Profili Mevzuat ve Türk Girişimcileri**, İ.T.O. Yayınları, İstanbul, 1997

13-Ferman, Murat; **Türkmenistan İhracat Pazar Araştırması** , İ.T.O. Yayınları, İstanbul, 1995.

14-Güler, Güler; **Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994

15-İmrahor İlyas, Atilla; **Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, İ.T.O. Yayınları, İstanbul, 1998

16-Kerimov, İslam, **Özbekistan**, Bilge Yayınları, Ankara, 1997

17-Mumcu, Zehra; **Özbekistan**, İ.T.O. Yayınları, Yayın No: 1993-13, İstanbul

18-Ok, Selçuk-Aydos, Volkan; **Türkmenistan Ülke Profili , Mevzuat ve Türk Girişimcileri**, İ.T.O. Yayınları, İstanbul, 1998

19-Saray, Mehmed, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996

20-Serenay, Mustafa, **Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri**, İstanbul,2001 ,

21-Uludağ, İlhan, SSCB'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin, Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkiler, İ.T.O Yayınları, Yayın No: 1990-22

22-(), Sovyet Halkları , APN Yayınevi , Moskova , 1985

RAPORLAR

23-Azerbeycan Ülke Raporu, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997

24-İstanbul Ticaret Odası, **Rakamlarla Türkiye Ekonomisi**, İ.T.O. Yayınları, İstanbul, 1998

25-MÜSİAD Araştırma Raporları, **Türkiye Ekonomisi-1997**, MÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997

26-MÜSİAD Araştırma Raporları, **İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği**, MÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1994

27-T.İ.K.A, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları Ankara, 1994-1999

28-T.İ.K.A, **Kazakistan Ülke Raporu**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996

29-T.İ.K.A, **Özbekistan Ülke Raporu**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

30-T.İ.K.A, Özbekistan Ülke Raporu, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993

MAKALELER

31-Arseven, Nevzat; “Hedef 5000 km ‘den Fazla Doğalgaz Boru Hattı“, Petro Gas Dergisi, Sayı 8, 1998

32-Avcı, Nilüfer; “ Türk Cumhuriyetleri İle Sağlık Alanında İşbirliğinin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme “, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran, 1997

33-Bingöl, Yılmaz; “ Orta Asya Karşısında Türkiye’nin Politikası ve Çözülmesi Gereken Meseleler “, Avrasya Etüdüleri , Dışişleri Bakanlığı , TİKA, Sayfa 2-13, 14 Yaz 1998 ,

34-Business Dergisi, “Orta Asya’da Yatırım Yapan Kazanacak“, Sayı 6, 1998

35-Business Dergisi, “ Müteahhitler Kendi Bankalarını Kuruyor“, Sayı 6, 1998

36-Çarıkçı, Emin; “Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye’nin Katkıları“, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran 1997

37-Erdinç, Ergenç; “ Kardeşlikten Ortaklığa “, Business Dergisi, Sayı 6, 1998

38-Gumpel, Werner, "**Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon** ", Avrasya Etüdüleri, Dışişleri Bakanlığı, TİKA, 13 İlkbahar, 1998.

39-Morgil, Orhan; "**Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi** ", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran, 1997.

40-Mumcu, Zehra; **Özbekistan**, İ.T.O. Yayınları, Yayın No: 1993-13

41-Öngeoğlu, Mehmet; "**26 Ülkeye Gümrük Engeli Kalkıyor**", "The Economist Dergisi ", Sayı 172, 1997

42-Sayit, Yusuf; "**Türkiye'nin Türk Dünyasındaki Ekonomik Girişimleri**", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran, 1997

43-Turan, Aydın; "**Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler**", Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı 15, Mayıs-Haziran 1997

BÜLTENLER

44-Bakanlar Kurulu Yayınları, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**

45-D.E.İ.K. Bülteni, **Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri**, Mart 1999, İstanbul

46-D.E.İ.K. Bülteni, **Turkey**, 1998, İstanbul, 1998

47-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Ekim, 1998/2, Sayı 109

- 48-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Eylül, 1998/2, Sayı 107
- 49-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Mart, 1999/2, Sayı 106
- 50-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Kasım, 1998/1, Sayı 110
- 51-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Mayıs, 1999/2, Sayı 120
- 52-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Şubat, 1999/1, Sayı 113
- 53-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Ocak, 2000, Sayı 126
- 54-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Temmuz, 1999, Sayı 122
- 55-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Mart, 1999, Sayı 115
- 56-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Ekim, 1998, Sayı 108
- 57-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Nisan, 1999/1, Sayı 118
- 58-T.İ.K.A. Bülteni, **Avrasya Dosyası**, Nisan, 1999/2, Sayı 119
- 59-TÜSİAD Bülteni, **TÜSİAD Konjktür**, Ekim, 1998, Yayın No:TÜSİAD-T/98-8-236
- 60-TOBB, **Özbekistan**, İstanbul, 1995
- 61- DPT, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri**, Ankara, 2000

62- Internet, [http : www.uzbekistan .org / econom.html](http://www.uzbekistan.org/econom.html), **Uzbek Economic Trends**, Fourth Quarter, 1998, s.50, Ferman, M., **a.g.e.**, s.50

